

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
IN PROSVETO

LETNIK XXXVI.

ŠTEV. 12.

DECEMBER 1916

Vsebina decembrskega zvezka:

1. Ivan Albreht: <i>Balada o smrti</i>	529
2. J. R. Glaser: <i>Po odhodu. — Večerna pesem</i>	530
3. Fran Govekar: <i>Film. (Konec.)</i>	531
4. Dr. Ivo Šorli: <i>Abeceda in filozofija</i>	539
5. Janko Samec: <i>Pričakovanje</i>	544
6. Ivan Albreht: <i>Dekla</i>	545
8. Dr. Pavel Grošelj: <i>Astronomski pomenki. (Konec.)</i>	556
9. Književna poročila.	566
Ferd. Seidl: <i>F. Pengov, Podobe iz narave. I. zvezek. — Š—r.: Fr. Novak slovenska stenografija. — J. Š.: Pedagoški letopis za leto 1915. — Dr. Gv. Sajovic: Publikacije „Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti“.</i>	
10. Slovstveni zapiski.	572
Ksaver Meško: <i>Prešernov servis. — Še nenatishjena Prešernova pesem.</i>	
11. Nekrologi.	573
† Fr. Levec. — J. Kapistran: † <i>Dvorni svet. Fr. Hubad.</i> — Dr. Gv. Sajovic: † <i>Dr. Franc Megušar.</i>	

Listnica upravnistva: s prihodnjim letnikom stane „Ljubljanski zvon“ celoletno 12 K, polletno 6 K. Za učitelje in dijake je naročnina znižana na 10 K. „Ljubljanski zvon“ bo izhajal v večjem obsegu.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h, četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h. =====

Izdajatelj in odgovorni urednik: Valentin Kopitar.

Upravištvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflcova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Ivan Albreht:

Balada o smrti.

Ljubica bela, deva koščena,
bodi mi sestra, jaz ti bom brat,
pojdeva temne, daljne ledine
v verni ljubezni tiho orat!

Težke so misli — težje življenje.
hladno je v krvi in v žilah mirno!
Morda le v tvojem hladnem naročju
vendar odpre se mi skrito nebo.

Hotel bi tiho, tiho zaspati
in preminuti kot v noči dihljaj,
da bi ne prišla nikdar več nobena
želja nespametna k meni nazaj.

Hotel s teboj bi se zemlji predati,
kakor svetnik se daruje Bogu,
da bi napil se lepote in studa,
sreče, trpljenja, strasti in miru . . .

Aj, pa ti nočeš, nočeš prešerna —
toda: prisilim te z bolno roko . . .
Kadar dovolj mi bo igre objestne,
vržem pred noge ti svoje telo.

J. R. Glaser:

Po odhodu.

Izginil vlak je v polje belo,
že več ne vidim ga nikjer —
ti nema skoz okno zaroselo
zamišljeno gledaš ven v večer . . .

In glasno potniki govorijo,
tam se je zasmejal nekdo —
že truden je v tvojem srcu adijo,
ki sem ti ga dal za slovo.

Ti nema gledaš v metež sneženi
in sama ne veš, kako ti je —
in jaz ne vem, kako je meni,
ker moje misli so tvoje vse.

Večerna pesem.

K zapadu zarja tiha
se steka čez nebo —
še en trenotek kratek,
in usahnila bo.

Z menoj se vsedi, draga,
v ta mir dišečih trat —
še enkrat zajmi vsega,
poprej ko greva spat . . .

Fran Govekar:

Film.

(Konec.)

Planil je s postelje, na kateri se je zvijal in krčil kakor v božjastnem napadu, ter začel iznova svoje korakanje iz kota v kot.

„In zdaj nosim svoj križ z naslajanjem,“ je nadaljeval. „Delam, delam noč in dan. Silno trpim, toda — saj veš — vaju sem trpeti in delo mi je užitek, odkar živim . . . Nerodni so ti prostori — blaznica je polna blaznikov — večkrat me zelo motijo. Toda vedno sem bil demokrat in ta skromnost mi je končno celo všeč. Vsaj za začetek. Kmalu se itak zgradi velika palača zame in za mojo vlado. Toda to ni najnujnejše in najvažnejše. Glavno so bolnice, hiralnice, sirotišnice in šole, šole! Potem tovarne, velike obrtovalnice, da dobe ljudje dovolj dela in dobrega zaslužka, ter razvoj kmetijstva, vinorejstva in sadjarstva! Treba je novih železnic in cest i. t. d. Dela imam ogromno, ker vse moram opravljati še sam, — ne, prav zelo moram pohvaliti svojo ženo, ker kakor prej mi je Lucija tudi danes najboljša pomočnica. Oh, kaj bi bil brez nje! Glej, kraljica je, a kako žalostna kraljica, ker je s krono izgubila mojo ljubezen, ki jo moram podarjati vso, nedeljeno le svojemu narodu!“

Ni se mogla premagati. Skočila je k njemu in ga objela: „Ti moj dobri, ubogi Janez!“

On pa jo je rahlo odrinil od sebe: „Pusti, pusti! — tega zdaj ne smeš več — ne spodobi se in . . . tudi On je živel, trpel in umrl brez žene! Ne pozabi tega! In misli na to, da gleda name od vseh strani ter me zasleduje tisoč nezaupnih oči! Zavidajo me, mrže me, ker sem nad vsemi ter mi morajo biti pokorni. Kamor stopim, me zalezujejo, vsako kretnjo mi zasačijo ter vohunijo za mano, da bi me zalotili v grehu in zmoti! Grozne sovražnike imam. Včasih čujem pod svojim oknom sumljivo hojo, včasih šepetajo pred vrati moje sobe. Slišal sem že nad seboj, kako so me preklinjali in mi pretili: o, kolikrat sem že trepetal, da mi je bilo srce prav do vratu in sem se tresel kakor mrzličen! Potem pa sem se zasmejal lastni bojazljivosti ter se karal: Kako nosiš svoj križ po Njegovih potih, če nimaš poguma slediti mu tudi v smrt! In pomirim se. Toda vedno iznova se mi vrača strah pred sovražniki in pred smrtjo.

„Imam pa tudi ogromno prijateljev in pristašev, ki me ljubijo neizmerno ter me bodo branili do skrajnosti. Zlasti padli tovariši, navadni pešci in konjeniki, topničarji in pionirji, ki so ležali v grobeh že dolgo časa, a so zopet vstali od mrtvih, ker sem molil zanje, zlasti ti so mi neskončno zvesti. Oni vedo, kdo sem. S pogledi se sporazumevamo in vsi smo si edini, da moramo dovršiti svojo gigantsko nalogo: iztrebiti vse zlo z zemlje ter ustvariti iz kraljestva Ilirije pravi raj na svetu. Potem radi umrjemo. O, težki so problemi, ki jih imamo rešiti, da dosežemo svoj cilj. Toda On je z nami. In posreči se nam gotovo.“ —

Globoko pretresen sem zapustil blaznico. Med vožnjo v mesto pa sem zvedel roman njegovega zakona. Nisem izpraševal gospe Lucije, sama je začela pripovedovati:

„Rekli ste: Nova žrtev vojne. A motite se: vojna je le pospešila, kar je začela beda in je dognalo vse življenje trajajoče trpljenje. Postal je notarski kandidat in dobil plačo. Toda bede še ni bilo konec. Skromno plačo, ki je zadoščala jedva za dostojno preživljanje, je moral deliti na troje delov: za povračilo majhnih, a zanj strašnih dolgov, za stanovanje, prehrano in obleko ter za — bodočo otvoritev lastne pisarne. In tudi to je dognal: poplačal je vse dolgove ter si prištedil še par tisočakov. A s kolikimi žrtvami svojega duha in telesa, si morete misliti. Loviti se za postranskimi zaslužki, bdeti skoraj lačen vse noči in tlačaniti kot suženj v dobi najlepše mladosti, medtem ko se tovariši zabavajo ali vsaj mirno počivajo; tudi to je zmogel le on s svojo energijo.

Spoznala sem ga tisto leto, predno je napravil svoj notarski izpit. Upravljala sem že nekaj let materino tobakarno. Takrat sem si domišljevala, da sem že na koncu svojega življenjskega romana. Po dovrstitvi meščanske šole sem posečala še v vsakem pogledu ponižen trgovski tečaj. Dobila sem službo pri nekem trgovcu v pisarni, kjer me je, nevedno dekle, zavedel brezvesten lopov. Zapeljivec je izginil, trgovec me je vrgel na cesto. Z obupano dušo sem se zavlekla v materino trafiko skrit svojo sramoto in bedo. Tja je prihajal tudi Zaman vsako jutro pred otvoritvijo notarske pisarne, bled, plah in molčeč. In kupil si je vselej le po eno smotko, nikdar več. Saj ni mogel več. Že ena sama smotka je bila zanj razkošen luksuz. In z lačnimi očmi je med izbiranjem tiste edine smotke lovil z velikimi črkami tiskane naslove časopisov, se zagledal v članek, a sramežljiv in plašen hitro zopet pobegnil.

Dolgo je trajalo, da se je spustil z mano v kratek razgovor. Moja hčerka, zgovorna in z vsakomur priljudna, je morala posredovati s svojim otroškim čebljanjem. In šele počasi se je osmelil sesti ter pokramljati z Milico nekaj minut; pri tem pa je moral tudi meni privoščiti par besed. Zelo težko mu je šlo. Zaman ni bil v vedenju do žensk le zelo nespreten, nego je občutil pred njimi celo strah. Od nervoznosti je drgetal, prebledeval še huje in nekaj krč mu je stiskal čeljusti, da je skoro jecjal, kadar je moral govoriti z menoj. A sčasom se je vendarle privadil najine družbe. Otroka je celo resnično vzljubil in tudi do mene je postal zaupnejši. Končno je posedal v trafiki dalj časa, vsilila sem mu kak časopis in ga zaplela v razgovor, ki se mu ni mogel odtegniti, ne da bi vzel s seboj kopo starih listov. Tako sem ga zapeljala, da je prihajal v tobakarno tudi še zvečer po uradnem poslu. Ne mislite, da sem imela pri tem sebične namene! Zaman, vedno sam in otožen, očitvidno živeč v skrajnem omejevanju in napornem delu, se mi je zasmilil in v svoji zapuščenosti sem videla v njem sorodno dušo. Zaželela sem si tudi inteligentne družbe, resnega izobraženca, s katerim je možno pogovoriti se.

Tako se je razvila polagoma med nama prijateljska simpatija, rojena iz vedno večjega zaupanja in spoznavanja. Postala sva končno drug drugemu potrebna, zlasti v hipih melanholije, ko hoče človeku počiti srce, ako nima nikogar, komur bi se iskreno potožil. Naposled ni bilo nobene tajnosti več med nama, in najino življenje je ležalo pred nama prosojno kakor iz stekla. Včasih, na nedeljske popoldneve, smo se kakor slučajno srečali na izprehodih preko travnikov in mimo logov ter smo korakali par sto korakov skupaj. Milica je begala za metulji in hrošči ali je trgala poljske cvetke, midva pa sva kramljala o vsakdanjostih. O, nikar ne mislite, da se je razvila kakšna sentimentalna idila! Za to sva bila preveč trezna. Oba sva bila vesela dela, pogumna in podjetna, zato pa niti humora ni manjkalo v najinih pogovorih. Ne udajmo se! je bilo najino geslo, ki sva si ga zaklicala vselej, kadar sva nehote krenila na pot otožnosti. Izprevidela sva, da sva si tudi po značaju zelo sorodna in da drug drugega izpopolnjujeva.

Mati me je izpraševala, kakšen smisel naj ima najino občevanje, in ko sem ji dejala, da sva si le iskrena prijatelja, je postala včasih resno jezna. Če se še nisem dovolj opekla in če silim slepo v novo sramoto? In grdo je gledala Zamana, kadar je postajal v trafiki. Samo za napotje prihaja in da me moti, je godrnjala. — Takrat pa je imel Zaman tudi že notarski izpit v žepu in povedal

mi je, da je prosil za novi notarijat v malem trgu * *. Težko mi je postalo ob misli, da morda že v kratkem ostavi naše mesto. Da bi me jemal za ženo, si nisem mogla niti misliti. To svoje prepričanje sem povedala mirno tudi materi. In ker je bila pametna ženska ter je videla, da ni nove škode v rodbini, me je takoj razumela in mi pritrdila. Prijateljsko se ločimo, kakor smo preživeli par let, sem si mislila.

Nekega večera pa je prihitel ves srečen v tabakarno in že na pragu je klical: „Notarijat dobil!“ — Prebledela sem, v kolenih se mi je pošibilo, in takrat sem se prav zavedla, da ga ljubim silneje, kakor sem ljubila prvega moža. A niti besede nisem mogla ziniti. — „Kako? Vi mi niti ne čestitate? Vi se ne veselite z mano?!“ se je začudil Zaman. — „O, da, seveda čestitam, — toda vaša sreča pomenja zame izgubo vaše družbe!“ sem izjecljala kolikor možno mirno. On pa je strme buljil vame: „Kako pravite? Izguba? Kaj ne pojdeva skupaj odtod?“ — Bilo je gotovo zelo komično, kako sva se čudila drug drugemu ter se gledala, kakor da govori vsak v drugem jeziku. Milica pa se je oklenila v tem hipu njegovih nog ter klicala: „Gospod, no, dajte — hip, hop!“ ter je silila kvišku. Imel je namreč navado, da je prijemal dekletce za roke in noge ter jo gugaje vihtil po zraku, kličeč obenem: „Hip! Hop!“ In tudi zdaj je dvignil Zaman hčerko od tal, a pritisnil jo je nežno nase. „Milica, mislil sem, da postane tvoja mamica moja ženka, a ona zdaj noče!“ je dejal. — Žena! Zdaj šele je bila izgovorjena beseda, ki mi je pognala vso kri v glavo ter me zasula s slapom neskončnega blaženstva. „Tudi jaz sem brez očeta, Milica, a tebi sem hotel biti najboljši oče!“ je govoril žalosten, a jaz ga od same sreče in strmenja nisem mogla tolažiti. Jokala sem in jokala je Milica, Zaman pa ni razumel ničesar ter je ždel na stolu bled in prepaden, kakor da se mu je pravkar zrušila palača že davno izsanjane sreče.

Šele mati mu je razložila vso zmedo in kar hitro določila dan najine poroke. O, kako dražestna je bila njegova nerodna poštenost pri tej snubitvi in v vsej njegovi ljubezni! Kot naiven, povsem nedolžen mladenič je stopil v zakon, prvič zaljubljen v žensko. Borba z življenjem mu ni dopuščala, da bi se bil sploh spomnil drugega spola, zato pa je ohranil vso nepokvarjenost svoje duše in idealno čistost v svojem čustvovanju. Lahko si torej mislite, kako srečna sva bila v svojem zakonu. Oba navajena dela in skromnosti, sva si uredila ličen, a prav ponižen dom ter prav tako pisarno. Živela sva prav po študentovsko. Potrebovala nisva niti dekle niti pisarja,

ker opravila sva složno vse sama v stanovanju, v kuhinji in v pisarni. Zaslužek nama je zadoščal za dostojno življenje in vrhu tega sva hotela čim preje in čim več prištediti. Z veselo šegavostjo je torej Zaman likal tla in pospravljaj sobe, medtem pa sem jaz postiljala, nakupovala za kuhinjo ali pripravila obed. Nato sva šla notarit. Hitro me je naučil vseh manipulacijskih poslov in po dveh letih sem mu bila že izvežban pisar in če treba tudi koncipijent. Milica je hodila v šolo; bila je vedno krepko, živahno dekle in kazala je, da postane zelo bistra, nadarjena. Tako smo živeli vzlic obilnemu delu presrečno ter imeli le še dve želji: dobiti sinka in ugodnejše notarsko mesto. Prva želja se nama ni izpolnila in prebolela sva jo tiho, brez očitanja. Druga pa se nama je uresničila: tistega dne, ko so ga odpeljali v blaznico, je bil imenovan za notarja v N.“

Obrisala si je dvoje troje solz, ki so si ji usilile, a energično je stresla z glavo.

„Ne udajmo se! — Ne, ne, udati se ne smem. Zaradi Milice in tudi sebe ne. Hvaležna sem usodi za par resničnih prekrasnih let, a srečna sem, da sem še mlada, zdrava in za delo sposobna. Pa zavišem iznova rokave ter začnem zopet — že četrtič! — od začetka.“ —

Teden kasneje sem ga posetil zadnjič. Toda našla ga nisva več v glavnem poslopju, nego tam zadaj ob gozdiču, v poslopju za besneče blaznike.

Zdravnik je nama pravil, da je imel Zaman dva dni zapored napad besnosti, da je zbil okno, polomil stol, hotel zmetati posteljo in blazino skozi zamreženo okno ter se je ves divji polotil stražnikov. Ukrotili so ga s prisilnim jopičem. Napadi pa se niso ponavljali in bolnik se je začasno pomiril. Skoro gotovo pa pobesni zopet, a še v hujši meri; zato so ga spravili v celico s poblazinjenimi stenami in mehкими tlemi. Mogoče pa je tudi, da nastopi že v kratkem opasna duševna depresija, nagon k samomoru ali pa popolna topost, ki ji sledi smrt. Ker uživa jako malo, more umreti za oslabelostjo, dasi ga bodo krmili tudi siloma. Vsekakor hoče bolnik zdaj neprestano pisati. Zato so mu dali papirja in nekaj svinčnikov.

V celico smo stopili vsi trije in na hodniku pred vrati je čakal močan stražnik. Bal sem se najmučnejšega prizora. Toda Zaman, ki je čepel na tenki žimnici v kotu na tleh, je naglo vstal in nam sila živahno pritekel nasproti.

„No, končno si vendar prišel!“ je dejal nevoljen. „Ukazal sem ti vendar, da se vrni takoj, a zdaj je minil že ves dan! Stvar je nujna, nujna!“

In stekel je nazaj k svoji žimnici. Bila ga je že sama kost, prevlečena z žoltozeleno, umazanosivo poltjo. Od slabosti se je potil in po čelu in okoli nosnic so se vedno iznova zbirale srage, ki so zdrkavale na njegove prsi. Kvadratno okno skoraj pod stropom je bilo zamreženo, a je prepuščalo dovolj svetlobe v sobo.

V hipu se je vrnil s papirjem in mi ga izročil, nestrpno mi ga suvajoč v roke. „Evo, tvoj dekret!“ je dejal. „Kakor sem ti dejal: imenoval sem te za naučnega ministra v Iliriji. Tu imaš seznam vseh šol, ki jih moraš ustanoviti takoj, takoj, takoj!“ In porinil mi je v roko še drug papir. „Univerza, tehnika, gimnazije, realne gimnazije, realke, učiteljska, strokovne šole, različne akademije, gledišča, konservatorije, javne knjižnice, zlasti pa ljudske šole! Ljudskih šol ni nikdar in nikjer dovolj! Tudi umetnikov nisem pozabil. Učiteljstva dobiš v štirih letih za vse šole. Vse slovenske profesorje in znanstvenike, delujoče v tujini, pokliči nemudoma domov ter jih nastavi s plačami, ki jih zadovolje v vsakem oziru. Za učila, knjižnice, laboratorije i. t. d. ne štedi denarja, nego nabavi vsega v najobilnejši meri in v najmodernejši popolnosti! Česar ne razumeš sam, to poveri strokovnim komisijam. A nadziraj vse natančno! Končno mi o vseh svojih ukrepih poročaj, da jih kraljevsko odobrim! Tako. Ta stvar je zdaj zame opravljena. Imenoval sem tudi že druge ministre. — Toda zdaj sestavljam iz najnujnejšega najnujnejše: zakon večnega miru. Poslušajte, kako sem ga stiliziral!“

Stekel je k žimnici, premetaval papirje, razmetal blazine, lazil po kolenih po sobah in preobrnil vsak listič, končno pa izpod žimnice potegnil debelo lepenko, ki je bila na eni strani modra ter veselo vzkriknil: „Ga že imam! Vidiš, tule je! Zdaj čuj!“

Zakon večnega miru:

Mi, Janez Zaman, po milosti božji kralj ilirski, namestnik cesarski, brat in prijatelj vseh vladarjev sveta i. t. d., i. t. d. hočemo in odločamo zase, za svoje pravne naslednike ter za vse čase in kraje sledeče, kakor sledi:

§ 1. Vobče morajo vladati narode in kraljestva vesoljnega sveta prav isti najvišji zakoni časti in nrvnosti, ki smo jih že doslej zmerom zahtevali od vsakega posameznika.

Zakoni morale in pravice morajo bodoče urejati v vsakem oziru in v vsakem vprašanju ne le medsebojno razmerje posameznikov, nego tudi narodov.

§ 2. Bodoče ne sme biti niti govora o aneksijah in o hegemonijah posameznih narodov nad drugimi, zakaj vsi narodi in jeziki

morajo biti poslej svobodni, neodvisni, enakopravni ter polni iskrenega spoštovanja drug pred drugim!

Čast, pravnost, pravičnost in ljubezen naj zajamčijo med državami in narodi večni mir zdaj in na večne čase!

„No, kaj praviš? Le dva paragrafa! Ali je povedano vse?“ —

„Izborni! Imenitno si povedal!“ sem mu pritrdil, gospej Luciji pa so se ulile solze in zaihtela je.

Zdravnik se je naslanjal doslej ob vrata, se tiho muzal in poslušal. Zdaj pa je stopil naprej ter je vprašal: „Ali zdaj nam povejte samo še, kako ta svoj epohalni zakon uveljavite? Kaj pa, če vam ne bo hotel nihče parirati? Ali napoveste potem novo svetovno vojno?“

Zaman je uprl v zdravnika svoje okrvavljene oči, silna jeza je sršela iz njih, a nervozno je zadrgetalo okoli njegovih usten, ves obraz se mu je spačil kakor od silne boleti, pogled pa mu je postal prestrašen in poln groze. In molče se je zagledal v svojo ženo, resignirano prikimal in jo hipoma omahujoč objel: „Lucija, moja Lucija, norec, norec sem!“ je zaječal. „Vse je izgubljeno! A kaj bo s tabo? Kaj bo z Milico?“

In bridko je zajokal. Kakor bi ga zgrabili toki iz električne baterije, je začel drgetati, vztrepetavati, zvijati se, noge so mu pričele odskakovati, roke kriliti, iz ust pa mu je oril strašen, nečloveški krik, sličen tuljenju ranjene živali: „Zakaj? Pa zakaj jaz?“ Opotekel se je k svoji žimnici, se vrgel na njo se premetaval in bil po njej s pestmi, kričeč: „Nočem! Nočem! Konec! Pusti me! Ah, pusti me vendar za božjo voljo!“

Lucija je že napravila kretnjo, da pohiti za njim, toda že so se odprle duri, in zdravnik jo je z rahlo silo potegnil na hodnik. V sobo pa je planil stražnik. Od vseh strani se je čulo kričanje, jokanje in javkanje blaznikov, ki jih je vznemirilo Zamanovo besnenje. Stražniki so begali po hodnikih in stopnicah. Kakor v groznem snu sva se z Lucijo znašla v kočiji ter se odpeljala, v vseh kosteh strah ter srce polno groze in sočutja . . .“

Nihče ni dejal ne besede po moji povesti. Le praporščak dr. Ivan, ki me je poslušal z napeto pozornostjo, je energično stresal glavo.

Takrat je zapel telefon. Viktor je posluhnil, pa takoj pograbil plašč, kukalo in revolver. „Na svoja mesta, tovariši!“

In že smo tekli iz koč.

Jasna, zvezdnata noč, nebo temno modro, noč mrzla in nemirna. Svetli bliski raket so raztrgali včasih temni nebesni baršun in zdaj in zdaj je lezel blesteč prst žarometa počasi tipajoč skozi noč. Zdajci je švignila iznad gore onstran doline velika, posebno blesteča raketa, se dvigala višje in višje ter metala gosto ploho zvezdic in isker.

Tedaj so zagrmeli na oni strani topovi, šrapneli so zabrlizgali skozi vzduh, granata za granato je zaurlikala v mogočnem loku ter se gromko raztreščila ob skalah. Čepeli smo in trepetali v svojih kritjih, pred saboj pečine in jeklene ščitke, nad saboj debele hlode ter čakali. In naenkrat se nam je zmajalo pod nogami, visoko za nami so se oglasili še naši topovi, bruhali smrt, tulili in rjovelili kakor večno zvesti bronasti psi stražniki. Takrat so zaragljale po naših jarkih in zakopih puške strojnice, zahrupele puške pešcev in tudi moja karabinka se je razgrevala huje in huje.

Mahoma je postalo okoli mene vse tiho. Kam se je potopil naenkrat peklenski orkan? Ali sem ostal sam?

Plašno sem se dvignil in pogledal: ležal sem v koči na tleh, a prvo, kar sem zagledal tik sebe, je bilo voščeno blede lice praporščaka dr. Ivana. Ob njem je klečal vojaški zdravnik preko komolca zavihanih rokavov, njegove roke, tičoč v gumijevi rokavici, pa so bile vse krvave. In troje sanitejcev se je gibalo po sobi, eden pa si je dal opraviti z mojo nogo, ki me je silno bolela. Ali sem se udaril, ali sem si jo zlomil? In čemu me peče toli peklensko po glavi?

„Ivan, kaj se je zgodilo?“

„Vzemi pismo ... tu v žepu na prsih ... oddaj ... pa reci ji, da sem jo ljubil kot svoje življenje ... a odpuščam, odpuščam ...“

V istem hipu so planili v sobo Viktor, Rasto in Vladimir, prepadeni, raztrgani in vsi blatni.

„Ivan! Bojan!“ Kot iz enih ust se je čul njihov vzkrik, a potem je utonilo vse.

Zbudil sem se šele na postelji v vojni bolnici. In zdaj sem že tretji mesec tu. A Ivanovega pisma še nisem oddal. Zvedel sem namreč, da se njegova Vida že prihodnji teden poroči. Pošljem ji ga torej prav na poročni dan in ji obenem sporočim njegovo naročilo ... Hm, morda ... kaj misliš? ... morda pa storim še bolje, če pismo sežgem? — No, premislim si še!“

In položil je pismo zopet na nočno mizico.

Dr. Ivo Šorli:

Abeceda in filozofija.

(Poučna bajka s celó poučnim koncem.)

Milanček je bil šel ob devetih v posteljico in je pustil abecednik odprt na svoji klopici, ravno na prvi strani, kjer so bile vse črke natisnjene v veliki in mali obliki, lepo druga pod drugo. Mala pisanka je ležala poleg nje.

Vse tiho je bilo v sobici do trenutka, ko velika stenska ura slovesno odbije polnoči in se zbude vse stvari ter se začno tisto bajno uro pogovarjati, človeškemu ušesu neslišno, samo druga drugi razumljivo, slike na stenah, zavese ob oknih, mize in stoli, celo preproge na tleh.

Tudi abeceda je oživila. Počasi je pokimal s svojo nežno nazaj obrnjeno glavico mali „a“ in je začutil, kako se je stresel zraven njega oče, veliki „A“, ki je hotel menda prestopiti z noge na nogo, a ga je pri tem spomnila prečna črtica na njegovo ukle-njenost. Veliki „B“ se je oddahnil iz prsi in trebuha, sinček samo iz trebuha, ker so se mu bile prsi že davno usušile; stari in mladi „c“ sta nekoliko vzravнала sključena hrbta. Tako in podobno je šlo vse dol do obeh „ž“, ki sta za spoznanje iztegnila svojo edino levo ročico in edino desno stopalce. In pričeli bi se bili tisti pri-jazni pogovori kakor vsak večer. „R“ bi bil na primer rekel: „Evo, Milanček jo je danes srečno primahal že do mene. Le pogledajte v knjižico, kako me je mali junak dobro narisal. Ročico ima dečko, da mu ni para, res! Tebe prijatelj „k“, ki si precej zveržene sorte, je danes pogodil že tako, da se daš lahko kar tiskati. Stari „K“ bi se bil nato dobrodušno zasmel in se potem nekoliko nadušljivo odkašljal, mali pa, ki je bil, kakor žalibog mladina, bolj drznega jezika, bi bil onega ošvignil radi navzgor zavihanega konca njego-vega čevlja; a vse bi bilo ostalo pri prijaznih šalah.

Tu pa se je naenkrat oglasil tam izpod vrha suhi „f“ in je še bolj iztegnil svoj smešno dolgi vrat, da je po strani viseča glavica rahlo zabingljala:

— Ali ste slišali, kaj je včeraj rekel novi učitelj? Kakor je mlad, je le velik filozof in ponosen sem, da ta označba za to vrsto izjemnih ljudi začne ravno z menoj!

— Kaj pa takega? Kaj je rekel? je vprašal „g“.

— I, no ono, ko je opozoril otroke, kake važnosti je v življenju včasih celo to, s katerim izmed nas se začenja njegov priimek.

— No, in . . . ? Res nisem poslušal.

— Pa bi lahko; saj si edini pravi ušesar med nami, če ne boš ti kolega „r“ tam doli trdil, da je tisti tvoj frlec tudi uhelj, he-he! se je zasmeljal „f“. Ampak ti sosed „g“ čepiš celo zdaj na svojem mestu kakor žaba in zato se ti ne čudim, da si preslišal besede, ki jih do tega mladega človeka nismo bili vajeni, kadar so nas paglavcem vtepali v butice. Tako je rekel moj filozof: „Niti to ni na svetu vseeno,“ je rekel, „s katero začetno črko se piše vaš priimek. Tako boste večkrat v življenju slišali ukaz: „Naj stopijo naprej tisti, ki se jim začenja priimek s črkami od A do K“. In morebiti bo zanje odločeno nekaj boljšega, nego za one ali pa za druge. Toda v ti krivičnosti je tudi že največja pravičnost: oni, ki odredi tako, lahko poreče: „Nisem jih meril ne po stanu, ne po lepoti, ne po starosti; ne po srcu, ne po pameti; za začetnice njih priimkov pa nisem odgovoren ne jaz, ne njih očetje, večinoma niti njih očetov očetje in pradedje ne!“ Tako je govoril moj filozof in v marsikaterem srcu je ostalo zrno, ki bo pozneje nekoč pognalo v drevo spoznanja.

Velika tišina je nastala. Tako da se je slišalo, kako govori nihalo s kazalcema, v jeziku, ki ga razumejo samo oni, a vendar tako odsekano in trdo, kakor da naj posluša vsa soba.

Tu se oglasi v spodnjem delu abecede nekako grčanje. Mali „h“, ki stoji na tako trdnih nogah, se skloni malo naprej, da bi pogledal odkod je prišlo. A že se čuje tudi beseda:

— In drugih misli ti učiteljevo modrovanje ne vzbuja, prijatelj filozof? vprašuje z ironičnim naglasom težkoglavi „P“.

— Kake druge misli? se začudi nagovorjenec.

— No, tvoje občudovanje do tega tvojega filozofa ti je menda na poti, da bi bil začutil, koliko večje važnosti je vprašanje našega vrstnega reda za nas same. Hoho, seveda, najprej je treba misliti na ljudi, ki zaradi nas trpijo krivice, v kateri pa je že tudi „največja pravičnost“. Meni pa gre — je lagal, zakaj do tega trenutka mu še na um ni prišlo, da bi bil o tem premišljeval, — meni pa gre od hipa, ko sem zaslišal te učiteljeve besede, neprestano le to po glavi, koliko krivico pomeni ta vrstni red vsaj za veliko večino nas samih. Nočem delati med nami združbe; toda če že o tem govorimo, se ne morem vzdržati, da bi vas ne vprašal: Zakaj moramo

na primer jaz ali prijatelja „s“ in „t“, ki nas je v vsakem besednjaku, vsakem indeksu, sploh v vsakem delu in seznamku, ki je razvrščen po takozvanem abecednem redu — zakaj moramo mi, pravim, ki nas je za dvakrat, trikrat, štirikrat toliko kakor nekaterih tam zgoraj, že od pamtiveka tičati tu doli na kraju?

Vse je ostrmelo nad temi besedami. „Res je! Tako blizu je ta misel in vendar je še nihče ni mislil, kaj šele govoril. Kako je to?“ si je rekel eden. „Kaj pa je tega naenkrat prijelo?“ se je začudil drugi. „Zdaj bo zopet prepir, kakor takrat, ko niso vedeli, kako se piše kaša!“ se je prestrašil „š“.

— I, saj je vendar vseeno, kje si, samo da si na suhem in v dostojni obliki, se je po dolgem molku oglasil „C“.

— Ne, ni vseeno! je srdito ugovarjal „P“. Zakaj naj jaz na primer vsako leto čakam in se dolgočasim po pet, šest mesecev, predno pridejo učitelji oziroma otroci do mene? Tudi jaz sem koristen član družbe in mi ni vseeno, ali moje moči prispevajo k obči blaginji ali ne! Pomislite, koliko je otrok-začetnikov po vseh šolah na svetu in povsod me zadene isto zapostavljanje. Kaj naj reče pa šele, recimo, prijatelj „Z“, ki je vsaj tako važen kakor moj cenjeni (črko „c“ je posebno ostro ciknil) predgovornik!“ je s šuntajočim glasom končal „P“.

— O, o, o! je tik nad njim zastokal „O“. „Kak prepir, kak prepir! In radi česa, o moj Bog!“

— Temu bi bilo menda res vseeno, če bi ga iz abecede celo izrinili. Kar zvalil bi se pod rob strani, če bi se ga kdo dotaknil, debeluharja! je strupeno siknil „s“.

— Prosim, gospoda, le dostojno! Ne žalite! je pokaral „P“, kakor da ga je kdo izvolil že za predsednika. Pomenimo se rajši stvarno in brez osebnih opazk, pravim!

— Če pa kdo tako bedasto vzdihuje, se je zopet skrčil „s“, ki se je bil odvil že kakor kača.

— M-možje in m-mladeniči! je s sitim glasom zaklical „M“. Kar se m-mene tiče, se ne m-more reči niti, da sem preveč spredaj niti preveč zadaj. M-moj princip je sploh, da se držim zlate srede, in doslej m-mi tega še ni bilo žal. S tem naj bo človek zadovoljen, kar ima in najbolj srečen bo!

— Ta pa predstavlja tip zadovoljnega filistra, se je naenkrat zahihital „h“, od katerega bi bil vsak pričakoval, da bo prej z onimi, ki so bili za sedanji red. Uprav zato pa je zbudil tem večje veselje v dolenjem koncu in „š“ ga je prijateljsko podražil:

— Le glej, da se ne zameriš svoji okolici ali celo onim, ki so višji od tebe!

— Ali misliš mene, a? je zategnil z ošabnim izzivanjem veliki „A“ s svojega vzvišenega mesta.

— No, če že vprašaš: zakaj bi ne mislil tebe na primer?

— Prav! Le čakal sem, da čujem najprej, kaj se je izkuhalo v vaših glavah tam zdolaj, ki predstavljate menda revolucijo ali kali! je rekel s povzdignjenim in pretečim glasom. In niti na um mi ne pride, da bi se pričkal z osebami, ki zastopajo take nazore. Pa mi tudi treba ni! Tako je bilo od pamtiveka in tako tudi bo, zapomnite si! Kar se na primer mene tiče, bi vedeli lahko vsi, ki vas je stavčeva roka porabljala vendar že za marsikako učno delo in ki bi bili lahko od tega tudi kaj pridobili, kakor je razumnemu stavcu potrebna le polovica onih šol, ki jih mora imeti oni, ki naj se z njim meri — — —

— Strašna perijoda! je potihoma vzdihnil nekdo.

— Prosim?

Nič odgovora.

— Hm ... Torej, kakor sem rekel: To bi lahko vedel tudi zadnji izmed vas, da sem bil jaz na primer na prvem mestu že v feniški abecedi, da so me potem brez pomislekov prevzeli na istem častnem mestu pod slavnim imenom „alpha“ starki Grki ter da je te pradačne pravice mojih velikih prednikov spoštoval celo na sebi demokratični Rimljan, ko — — —

— Joj, joj, ta se pa že ne zadovoljuje več s tem, da bi se skliceval na dejansko stanje, kakor možakar „M“, ampak na pradačne predpravitve svojih slavnih prednikov se sklicuje! Bravo, gospod aristokrat! se je zarežal brez respekta mali „r“.

— Da, na to se sklicujemo mi, grčavi prijatelj! se je pridružil očetu sinek „a“. To je v naši familiji že stara tradicija, če razumeš to! In ne misli, da je le slučaj, če najdeš v vsaki slovnici in v vsakem leksikonu potrdilo, da smo najblagoglasnejša črka. To prihaja od ponosne zavesti, da so padle od tisočletij po vsem svetu vse oči najprej na nas. Vsak gibljaj, vsaka kretnja se ti tekom časa takorekoč sama od sebe uredi po tem; in glas sam ti zadobi sčasoma mehko in milo, ki jo na primer svet že davno občuduje na nas. Pa to je tebi in še marsikomu menda zaman razlagati; zakaj drugače bi se pač ne moglo dogoditi, da so padle prej tako nespoštljive besede na naslov mojega strica, gospoda „O“. Da, če govorim o tem, da naš vrstni red ni pravičen, potem vam jaz povem,

da je krivičen v toliko, ko ne stojijo takoj za papanom in mano moji strici „E“, „I“, „O“, „U“, ter bratrance „e“, „i“, „o“ in „u“. Kaj pa bi bili vi piskači, drdrači, praskači in drugi zabavljači brez nas? Ljudje bi si ušesa mašili! In če bi kaj rekli, bi rekli b — rrrr.

— Prosim! je planil „r“. Ravno jaz si pomagam lahko tudi brez vas, če že hočeš!

— Si pomagaš, da Bog pomagaj! Pa niti toliko bi ne opravil, da vsakokrat, kadar se hočeš pokazati, ne potegneš še mene na pol iz vrste, se je plehko zahehetal „e“, ki je zdaj pod vplivom besed „bratranca“ „a“ naenkrat začel pripisovati svojo bledico svoji modroin ne več svoji malokrvnosti.

Tu se je naenkrat glasno odkašljajal „B“. Napel je do vse sile široke prsi in ogromni trebuh in je počasi in čudno maziljeno izpregovoril:

— Bratje, dovolite besedo tudi meni! Doslej sem molčal, ker nisem izmed onih, ki se silijo v ospredje. Toda notranji glas mi pravi, da ne smem več, če nočem biti sam deležen greha, ki se tu dela. Zakaj vse te besede, ki so jih govorili trosilci novih idej med našo toliko let v lepi složnosti in bratski ljubezni živečo družbo, so grešne, težko pregrešne, preljubi! Ali moja služba ni, da vas kregam in karam, samo posvariti bi vas hotel in lepo prositi, da se vsi vrnete nazaj na pravo pot, ki edina vodi do naših skupnih ciljev. O, zaslepljenost čez zaslepljenost — kake krive nauke smo čuli danes tu! Pa nočem se niti obračati proti onim, ki so jih izrekli naši bratje iz dolnjega konca, ker ti nauki se sami po sebi obsojajo; ne morem si pa kaj, da bi v vsi ljubezni in dolžni spoštljivosti ne opozoril nadebudnega sina našega občespoštovanega poglavarja in načelnika, da celo v njegovih besedah tiči strupeno ljulkiino zrno.

Tu je govornik zopet potegnil sapo in je potem med veliko tišino povzel:

— Čuli smo poprej, kako je naš brat „f“ izrazil svoje zadovoljstvo nad tem, da se ljudje iz vrste novega učitelja — kateremu mimogrede omenjeno, se imamo zahvaliti za ta žalostni spor, — da se takozvani filozofi začenjajo ž njim. Kak ponos bi moral navdajati pa šele mene, ki se z menoj začenja ime Onega, ki je nad vsem, kar je bilo, je in bo! No, jaz tega ne omenjam, da bi se ponašal; nego opozoriti sem vas samo hotel, da bi jaz ne bil zadnji, ki bi smel, vsaj v slovanski abecedi, zahtevati celo prvo mesto. Ali jaz sem zadnji, ki bi hotel kršiti red, ki gotovo ni nastal le slučajno. Svojo glavo sem vedno rad uklonil pred njim, ki sem ga od pam-

tiveka videl nad seboj. Nikakor pa bi ne bilo prav, da bi zdaj njegova lastna kri kršila ta red, in da bi o naši razvrstitvi ne odločevali več večni zakoni, nego bi se pripustila misel, da naj odločuje naenkrat le zunanji blesk in sirova sila. Sicer je vam, bratje, slobodno, da napravite kakor mislite; slovesno pa moram izjaviti, da se s svojega mesta ne umaknem, oziroma, da se za slučaj splošne izpremembe, priглаšam na prvo mesto.

— To je že prebedasto! se je naenkrat zakrohotal „D“. Ali naj se res še jaz najprej sklicujem na to, da z mano začenjajo vsi doktorji, ki so silno modri možje in da je del te modrosti prešel že name? Ne, rečem vam brez takih uvodov, da ste zblazneli. Kdo pa naj jo izvede to prerazvrstitev? Mogli bi jo vendar edino ljudje, to je kaka učena društva, kaka vseučilišča, ali kaj jaz vem kdo; a ti vsi imajo pametnejšega dela. Ne priposestvovane, ne pridobljene pravice, niti kake drugačne take bedastoče nam ne govore, da ostanimo kjer smo, nego edino zdrava pamet nas uči: Kdor nima niti od sebe niti od drugod moči, da se premakne, mora ostati, kjer je! In mi ostanemo tako najbrže do konca sveta, kjer smo.

— I, tako pa zopet ni! je trdovratno ugovarjal „Z“. Poglejte, čas so že izpremenili; tako bi se lahko našel pravičen cesar ali kralj, in bi . . .

Ura je udarila eno. Črke in vse reči v sobi so se še enkrat stresle in potem trdo obstale. Samo ura je kot mrtva stvar tiktakala dalje.

Janko Samec:

Pričakovanje.

Pesmi ribičev veselih,
plahutanje jader belih
v šum vetrov . . .

In nad vsem kot zlata sanja
se večerno solnce sklanja
raz nebeški krov.

Umrla v srcu je beseda,
in oko le gleda, gleda,
kot da vsaki čas

bi imel iz te prelesti
kakor roža se razcveti
tvoj obraz . . .

Ivan Albreht:

Dekla.

Zunaj je zima, povsod belo, kolikor daleč seže oko. Cesta, ki pelje skozi vas, je prazna. Od streh visijo ledene sveče. Ana sedi pri oknu in gleda vanje. Tako bleste kakor piščali na orgljah svete Cecilije. Zdaj so zagorele, zardele v rožnati luči: v dalji je zatonilo solnce.

Pri cerkvi zazvoni. Ostro udari glas na stekla v oknu in zavalovi v mraku. Ana čuje kakor v snu in kakor v snu se prekriža in zašepeče. Misel pa ni pri molitvi, ampak še vedno tam pri svečah, ki visijo od strehe. Zasnežena streha se dvigne in sveče zaplapolajo, debele voščene sveče, v ravni vrsti pred oltarjem. Na koru pojo orglje. Pred oltarjem kleči Ana in pred njo stoji župnik in govori zategnjenim glasom o svetosti in dolžnosti zakonskega stanu.

„Ana, Anče“ — se oglasi od nekod gospodinja — „luč v vežo in v kuhinjo — v hišo tudi! In večerjo na mizo! Ana, Anče, kje pa tičiš zopet?“

Dekla se prestraši in plane iz sobe. Na pragu že sreča gospodinja. Skoro bi se zaletela vanjo, tako je omotena od svojega premišljevanja.

V kuhinji našte svetilko, drugo, tretjo. Ko se razgleda, opazi, da je en cilinder moten in okajen. Hitro privije luč in ga sname, da ga osnaži. A steklo je že vroče. Zažge jo v prste in cilinder zazvenči na tla.

„Bog se usmili duš v vicah.“

„In mojega žepa!“ Gospodinja že stoji pri njej in jo gleda osorno, tako da ji sili vsa kri v glavo. Opekle prste je skrila pod predpasnik in zdaj ne ve, česa bi se lotila. Svetle črepinje na tleh, bolečine na prstih in gospodinja pred njo — vse ji je enako zoprno.

„No, kaj čakaš! Saj pravim — kakor hitro se dekle kam zagleda, ni več za rabo.“

Ona povese oči in prime obe svetilki, da ju postavi na svoje mesto. Če kdo le od daleč omeni njeno ljubezen, je takoj zadovoljna. Nekoliko se namrdne, našobi ustni in se okrene v stran, da se lahko neopazovano smehlja. V veži obesi svetilko, potem gre v sobo.

„Dober večer,“ pozdravi, čeprav ve, da ni nikogar v sobi. Njej je še ljubše, da je sama. Kakor da bi bila gospodinja, se ji zdi. Pri tej misli je javorova miza, ki stoji spredaj v desnem kotu, vse bolj ponosno bela. In stoli in klopi ob steni, obsežna peč zadaj v levem kotu in svetniške podobe na stenah — vse je bolj pri-
ljudno.

Ana postavi svetilko na mizo, potem začne zagrinjati okna. Pri vsakem postoji za trenotek in pritisne čelo na mrzlo steklo. Pogled se ji ostro upre v temo in če ugleda na cesti človeško po-
stavo, takoj odskoči.

„Ali je on?“ —

Človek zunaj gre mimo hiše. Ni bil on, ki je orožnik v uro oddaljenem trgu. A nocoj še pride, gotovo mora priti. Preko Žiberš mora na patroljo. Ti vedni tatovi in berači in požigalci! — Gori v hribih nekje je bilo ukradeno par starih cap. Zdaj hoče vsaka šleva vedeti, da je videl kje sumljivega človeka. Eden več govori kot drugi, pa gotovo vsi skupaj niso videli ničesar. Morda obleka sploh ni bila ukradena. Najbrž si je kdo izmislil, kak mlade, ki je bil kdaj zaprt zavoljo pretepa, zdaj je pa jezen na orožnike in bi rad, da bi se njen Francelj prehladil. Ah, tako mraz je nocoj, čisto jasno je nebo, polno zvezd.

„Anže,“ kliče gospodinja v kuhinji — „Anže, pojdi sem, greš po cilinder!“

Pastir pride.

„Pa hitro“ — ukazuje gospodinja — „osme številke. Da se ne boš kam zagledal!“

„Saj nisem Ana,“ se odreže pastir že v veži in steče na cesto.

Ko zastre Ana zadnje okno, stopi v vežo in vzame dve golidi.

„Joj, ali še nisi pomolzla,“ se začudi gospodinja, ko pride v kuhinjo. „S teboj je pa res križ zadnji čas!“

„Vi ste pa malo preveč sitni,“ hoče odvrniti dekla, a ne reče ničesar. Samo s pogledom izrazi nevoljo.

„No, le pojdi hitro!“ brblja gospodinja dalje in se suče okrog ognjišča. Pod nosom ima podolgasto črno liso od oglja. Ani gre na smeh. Tako je črna tista lisa kakor Francjevi brki.

„Pa Meto pokliči, naj ti pomaga,“ jo še opomni gospodinja. Meta je druga dekla, ki je prišla šele o Božiču. Toda Ana je ne more trpeti kraj sebe. Prerobata se ji zdi in sploh — kdor hoče, lahko pride k njej, pa je stara šele osemnajst let. Da je le ni sram!

Zrak je oster. Pod nogami škriplje sneg.

„Ubogi Francelj,“ vzdihne Ana in hušknje v stajo, a Mete ne pokliče. Naj bo, kjer hoče, saj se na šupi gotovo počuti dobro, ko pomaga mešati krmo in rezati rezanico. Pri tem lahko draži hlapca Janeza in volar Tine se tudi rad obregne ob njo.

V staji je toplo. Stene so rosne od vlage in zrak je težak. Sredi staje so postavljene stopnjice na šupo.

Dekla molze in se pogovarja z živino. Vsakemu govedu pove prijazno besedo, ko pride do njega, ga pogladi, potreplja, molze in gre zopet dalje.

„Že mati je delala tako,“ se domisli s čustvom spoštovanja. Pred leti, takrat, ko je bil sedANJI gospodar mlad in je gospodaril še stari Kotar, je služila njena mati tu. Osem let je služila, potem je vzela Lipanovega Andreja, ki je imel kočjo in za dve govedi paše in krme.

Zgoraj na šupi poneha ropot in po stopnjicah pride Tone, najstarejši Kotarjev sin.

„Dober večer, Ančka!“

Tone gre po staji, okrog govedi, popravi tupatam steljo in sede na stopnjice. Ana ga ima rada. Miren je in nič ne sitnari. To je čudno, da je tak. O očetu njegovem gredo vse drugačne govorice. S tisto Jero, ki vozi jajca in maslo v Idrijo, je menda trikrat nekaj navozljal. A zibala le ni nikoli. Da le morejo ljudje biti taki!

„Ali boš kmalu gotova?“ vpraša Tone.

„Še tri imam.“

V listniku pri staji se hihita Meta. Volarjevo besedičenje se meša v njen smeh in hlapec pokašljuje zraven.

„Da se jim le ljubi,“ pripomni Ana proti Tonetu.

„In da jih ne zebe,“ meni on malomarno.

„E — Meta je vroča,“ se domisli Ana, a ne izreče. Še Lipetu ni dala miru, ko je vendar vedela, da se ne more meriti z gospodarjevim sinom. To je dobro, da je šel k vojakom, če ne bi gotovo prišlo kaj narobe.

„Ali Lipe kaj piše,“ poizveduje pri Tonetu.

„Od Božiča se ni več oglasil.“

Tako — seve, on je bolj podoben očetu. Denar ima in za pogled tudi ni napačen — gotovo si v mestu izbira dekleta. Saj je tudi Reza morala tako bolj nagloma od hiše, tista, ki je omožena v Žireh. Franci se je tudi mudilo v Črni vrh — saj govorili so tako ob njeni poroki.

Ana se zdrzne.

„Prosinec, svečan —“ šteje v mislih. Bojazen jo je obšla, ko se je domislila Reze in France. Med Božičem je bil Francelj skoro vsak večer na vasi. Fantje so prišli od vojakov na dopust, zato se je bilo bati pretepa. Takrat je bil mnogo pri njej in domenila sta se, da bo v predpustu poroka, če on dobi svojo postajo in dovoljenje za ženitev.

Dekla se zasmije glasno in zardi; tako je prijetna ta misel.

„Nocoj si pa dobre volje, Ančka,“ se malodane začudi Tone.

Dekla je v zadregi. Skrivaj, tako izpod obrvi pogleda bodočega Kotarja, a smeh še vedno noče z ustnic, ne z oči.

„Sem vesela, ker sem končala,“ se zlaže naposled, vstane od krave in si potegne ruto globoko na obraz. V mislih še ponavlja:

„Prosinec, svečan“. Bojazen raste. Tako čudno ji je včasih — če bi pa le bilo? Nocoj mora povedati Francelju. Da bi vsaj gotovo prišel!

Tone vzame petrolejko s kljuke, posveti še enkrat po staji, če je vse v redu in gre. Ana stopa za njim. Golidi sta polni mleka, tako da komaj nese.

„Večerjat!“ kliče Tone, ko gre mimo listnika. Hlapec se ozre in gre, Tine še v naglici vščipne Meto, da dekla zacvili in ga sune od sebe.

Za vogalom zalaja pes. V visokih skokih priskače proti Tonetu in zopet zbeži gospodarju nasproti. Kotnik se je vrnil iz trga od neke seje. Urno stopa in cigaro kadi. To dela samo takrat, kadar je prilika slovesna in mora pokazati, da je veljaven mož; sicer pa seže mnogo raje po pipi.

„Ali ste napravili vse,“ se vstavi pri Tonetu. Ko govori, kima z glavo — vino ga nekoliko teži.

Dekla postoji, potem gre naglo mimo obeh v kuhinjo. Dim ji puhne v obraz in toplota jo zareže v ušesa. Na ognjišču žari žerjavica — sicer je vse temno.

„Kam naj precedim?“ zakliče v vežo.

Dolgo ni nič odgovora. Naposled se oglasi zgoraj na veži gospodinja:

„Le pusti, Ana, bom že jaz! Kar večerjat lahko greste.“

Ana stopi k ognjišču, da ji toplota diha v prsi in v obraz.

„Če bi res bilo — prosinec, svečan . . . Francelj še zdaj nima dovoljenja in mogoče . . . Vsaj do poletja enkrat, da bi prišlo!“

Strah je moreč, a misel na dete je vabljiva in topla. Kako bo neki jokalo in komu bo podobno — njemu ali njej? Vse v čipkah mu bo napravila, da bo kakor angelček.

Ana ploskne z rokama. Po vsem telesu ji prijetno zaščemi od radosti in sreče. Kakor k molitvi položi dlan na dlan, se skloni in strastno stisne roki med kolena. Hip nato se vzravna, se zavrti v poltemi in zapoje.

Medtem vstopi Tone s Kotnikom. Vsi gredo v sobo in posedejo okrog mize. Pri večerji zajemajo iz skupne sklede in po večini molče, dokler se ne oglasi Kotar. Kadar je kaj okajen, govori vedno rad sam o sebi. Pripoveduje s poudarkom in tako, kakor da sta samo on in Tone pri mizi.

„Neka ujeda je zdaj v cestnem odboru, ki me gloda po strani, ker ne znam nemškega,“ se obrne napol proti sinu.

„Čudno,“ se odvrne Tone.

„Kajne — nemško naj znam, slovensko — pa še pisati in brati oboje. V šolo sem hodil pa h kravam.“

Družina se nasmeje, zlasti pastirju ugaja zadnja opazka.

„No, seve,“ — se obrne gospodar k družini — „ko sem bil jaz mlad, ni bilo tako kot je zdaj, da bi imela vsaka kopica bajt svojo šolo! Kdo se je takrat menil za take reči! Kdor se je kaj naučil, se je naučil na paši in v hlevu.“

Kotar govori modro, kljub vinjenosti, in Ana se mu čudi. Kako je bilo? Brez šole — pa se je naučil brati in pisati. Župan je že bil, svetovalec je še vedno in cestni odbornik.

Nenadoma se gospodar domisli:

„Dolinšek se ženi.“ In se ozre na Ano, ki je hipoma vsa rdeča kot pirh. Meta sune Tineta s komolcem, Janez zakašlja, Anže se popraska za ušesi; še Tone se ozre na deklo z nekoliko nagajivim pogledom.

„Dolinšek, Franc Dolinšek, Anin ženin se ženi v trgu,“ nadaljuje Kotar.

Družina ostrmi, Ana pobledi. Ostro pogleda gospodarja in roka se ji začne tresti, da mora odložiti žlico. Težko ji leže na prsi in najraje bi utekla. Komaj čaka, da jenjajo jesti, potem odhiti s prazno skledo v kuhinjo.

„Kaj neki dražite dekleta,“ čuje za seboj Tonetov glas. Potem še gospodarjevega:

„Kaj dražim? V trgu govore. Tisto Leño menda vzame, ki je natakrica pri Vipavcu. Ženšče ima denar, čez tisoč.“

Kotar govori še dalje, a dekla ne sliši več. V divji žalosti zaloputne kuhinjska vrata za seboj, odloži skledo na ognjišče in se zgrudi na kopico drv kraj njega. Kričala bi rada in jokala bi, toda oči so vroče in suhe. Francelj — on, da je lagal? In tista Lena, ki ima švedraste noge, tista naj bi ga speljala? Denar —

Na to doslej še ni mislila — denar. Šele zdajle je planilo pred njo in zdaj povsod, še v žerjavici se svitajo cekini.

Mrzlo jo obide in občutek onemoglosti jo obvlada popolnoma. Seve — saj to je jasno! Lena ima tisočak — kako da ni preje nikdar mislila na to? Tistih tristo kron, ki jih ima prihranjenih, se še spomnila ni. Pa kaj bo tristo kron — ona ima tisočak!

Vsa misel se zaostri v ta strašni pojem. Nad očmi pod čelom jo začne boleti in v sencih ji kljuje, kakor da ji hoče razpočiti glava. Roke in noge so brez moči in po vsem telesu začuti pot. Umrla bi zdajle, izginila bi! — In počasi zapolze solze iz oči. Težki, zadrževani sunki se trgajo od srca.

Tedaj pride gospodinja v kuhinjo. Na pragu med vrati obstoji in gleda vprašujoče na Ano.

„Kaj pa je?“

Visoko nad oči si dvigne svetilko, da bi mogla videti bolje, in stopi bliže.

„Ana, zakaj pa jokaš?“

Dekla pogleda zmedeno, kakor izgubljena in naglo zopet skrije obraz v dlani. Gospodinja gleda, postavi petrolejko na ognjišče in odide v sobo. Družina je vsa pri peči, samo Kotar in Tone sedita za mizo v živahnem pogovoru.

„Kaj ste imeli z Ano?“

Pastir dvigne glavo in pomežikne:

„Fant jo je pustil.“

Oster pogled ga sreča, da si ne upa s smehom na dan — zato ostane vsa družina resna, kakor da je preslišala.

Kotar kratko omeni novico, gospodinja se začudi, zmaje neverjetno z glavo in sede k peči. Potem začno moliti rožni venec.

Ko Ana začuje mrmanje, se ji zahoče, da bi govorila. Naj bo karkoli — da bi govorila, da bi se premotila . . . Gre v sobo, poklekne in moli z drugimi. Polagoma se začne bistriti misel in se upirati zoprnosti, ki jo je preje čula. Mogoče ni res — govorice zlobnih jezikov . . .

Tako prikupljiva je misel kakor toplota, ki izžareva od peči. Če pride nocoj — ah, mogoče pride. Potem bo zavezala zlobne jezike in pregnala roganje.

Prijeten mir jo začne objemati, vedno bolj daleč zveni mrmranje. Vse še čuje, a ne razume več. Tudi ne odgovarja — le tu, tam še pride beseda preko usten, a nerazločno — kakor vzdih. Polagoma se izgubi popolnoma. Zazdi se ji, da je prišel Francelj. Sneg otreša s čevljev in rezek hlad gre od njega. Ona čuti, kako ji leze mraz po nogah, prav do stegen — hoče odvzeti Francelju puško in pogleda. A njega ni in ne puške. Le hlapec zmakne roko in odskoči od nje. Iz mežikanja njegovih drobnih, rjavih oči razbere dekle položaj in od sramu in od srda razpaljena se zakadi vanj.

„Kaj misliš, da sem naprodaj?“

Besede podkrepi z brco in izgine v vežo. Hlapčeva predrznost jo boli in jezi — oči bi mu izpraskala od srda. Hoče se lotiti dela, stopi v kuhinjo in privije luč. Toda nobena reč ji ne gre od rok — nenadoma je neokretna in od koraka do koraka pozabi vse sproti. Solze ji venomer silijo v oči in ji meglijo vid.

Kotarica pride v kuhinjo, za njo Meta. Vse tri molče in Ana zapazi prvič, kar služi pri Kotarjevih, da je kuhinja črna in sajasta. Vse je tuje, divje in tesno — v ječah mora biti najbrže tako. Rada bi skrila svojo žalost pred gospodinjo in zlasti pred Meto. Poskuša peti, toda glas podrhti in zamrje.

„Denar ima ona,“ si ponovi v misli. Živo stopi Lenina slika pred njo. Rjavi lasje, meglenosive oči, velike, napihnejene ustnice in sledovi bližine tridesetih let okrog njih — pa ukrivljene noge. Kaj je takega na njej, da bi moglo zvabiti Franclja? Tisočak, morda še več ...

Družina se polagoma porazgubi. Hlapec, volar in Anže spe v staji, Meta ima prenočišče zgoraj na veži pri gorenji kuhinji — tudi domači spe zgoraj. Samo Ana je spodaj v sobi.

S strahom pogleda na uro.

„Devet. Če pride — o polnoči ... ob eni ...“

Pri vratih stoji postelja. Dekla stopi tja in seže pod zglavje. Vonj dišečega mila jo za trenotek zamami. Hotela je pregnati neprijetni vonj z rok in z las, pa si je kupila dišeče milo. A on hoče denarja. Pravzaprav ne more pojmovati tega. Štirideset goldinarjev ima na leto in nekaj obleke, Francelj ima na mesec več ... Če bi mogla tudi ona do denarja.

Tako lepa je misel — v trenutku se razsolnči vse. Če bi šla v Ameriko: stric Štefan je tam in dobro mu gre. In Martin, Metin brat . . . Včasih je hodil za njo. Če bi šla, tam je zlata na kupe.

Toda — kam? Prosinec, svečan — še tri dni je svečana. — A predno more z doma, še potečejo tedni, meseci. In medtem se pokaže, kar je rodila ljubezen — takih ne puste čez . . .

V razmišljanju brska po vzglavju in odmota iz papirjev vzorec za čipke. Kakor angelček bi bilo — a zdaj . . .

Nevolja in ljubezen se borita v njej. Dekle je užaljena in mati se boji, da bo oropana.

„Jera bi morda —“

Strese se, skrije vzorce in se prisiljeno zasmee:

„Kako sem neumna — puhle besede me spravijo ob vero!“
Za trenotek se umiri, čeprav sama sebi ne veruje popolnoma.

„Če pride — mora priti, mora . . .“

Ana privije luč in gre na peč. Čisto v gube se zvije, sedi in čaka. Skozi okno ob robu zastora plane ozek trak mesečine v sobo baš preko postelje. Nekje zalaja pes, zategne in zacvili, potem mir. Le na steni meri ura čas. Dekla posluša uro in svoje srce, ki utriplje sunkoma in neenakomerno. Vsak trenotek je dolg . . . večnost. —

Proti polnoči dahne na okno:

„Anica!“

Dekla dvigne glavo, si pomane oči in skoči k oknu:

„Ti?“

„Jaz! Odpri!“

Vsa srečna mu gre odpirat in šepetaje se pozdravita. Od njega veje mraz, in ko ga Ana poljubi, čuti srež na njegovih brkih.

„Kot smrt si mrzel,“ mu šepetaje in ga pelje v sobo. Vse v temi, oprezno kakor dva tatova. Ne pride ji na misel, da bi ga vprašala, kaj je na tistih govoricah. Saj je laž — on je tu in je njen! Kakor golobica gleda vanj — samo obrise vidi v temi. A ko sede Dolinšek na posteljo, mu šine mesečina ravno na oči. Dekla zadrhti in se privije k njemu . . .

Ko se Dolinšek začne poslavlјati, pridrži dekle njegovo roko v svoji. Glavo mu nasloni na ramo in ga zadržuje:

„Ti —“

Vsa vshičena govori o svoji nadi, komaj slišno, mehko. A on stoji, nima besede.

„Francelj,“ zastoče dekle v blaznem strahu — „ali je res?“

„Kaj?“

Samo to — in ona že ve, da je vse resnično, kar je pravil Kotar. Z odvrčajočo kretnjo popusti njegovo roko in skrije glavo v dlani. Njemu je nerodno in prijetno ob enem. Deklina ve. Prav — saj ni treba dolgih pisem in nepotrebnih besed. Ozre se še po njej in po postelji, pa se izmuzne, da ga Ana niti ne opazi. Na cesti si našte cigaro in zadovoljno koraka proti trgu. Tatov ni dobil, dogodkov nič posebnih; dekleta in ljubezenske stvari pa ne spadajo v službeno javljanje. Tako je vse v redu!

Ana toži, joče, da je jutraj vsa zatekla pod očmi. Kolena se ji šibe in po vsem telesu čuti medlost. Če bi mogla umreti! ...

Vsenaokrog pa se smeje nedelja, mrzla zimska nedelja. Zrak je čist in oster, da rde lica v njem in silijo solze v oči. Zvonovi zvonijo, kraguljci zadrobe tupatam mimo hiše in solnce mežika na nebu, da se mu smehljajo nešteti sneženi biseri nasproti.

Dekla se odpravlja k maši — vsi drugi so že odšli. Obotavlja se, premišljuje in se boji. Vsa vas bo gledala po njej, gotovo se je vse razvedelo. Že seda, da bi ostala doma — tedaj se spomni že hujšega: prosinec, svečan ... Kaj bo, kadar se očitno pokaže!

V glavi se ji vrti od žalosti, od obupa — tudi pogrešano spanje jo slabi, tako da je vse, kar misli, topo. Le zlati blesk denarja jo mami.

„Samo, da bi mu mogla pokazati, da nekaj premorem.“

„V Ameriko!“ ji šine na um. Potem se odloči in gre v cerkev.

Pridiga se je že začela in župnik govori z navdušenjem o vzdržnosti in o strašnih mukah, ki so pripravljene v peklju za tiste, ki —

Ani se zdi, da je pogledal ravno na njo. Ali ve? Zardi, prebledi, zopet zardi in začuti znojne kaplje na čelu. Nekak upor se vzbudi v njej, zaničevanje do vsega, kar ji je bilo sveto v ljubezni. Ljudje ne smejo izvedeti, kaj je ž njo.

Nasproti prižnici sedi Jera. Dekla se ozre po njej in se odloči. Med pridigo in med vso mašo jo gleda, premišljuje — vedno manj je pomislekov, dokler sklep ne dozori popolnoma.

Ko začnejo ljudje ostavljati cerkev, se stisne Ana k vratom in čaka. Oči predrzno upre v vsakogar, kdor jo pogleda. Vendar čuti bojazen in breme na sebi. In ko pride Jera mimo, stopi za njo kakor odrešena. Nič ne pomisli, samo boleost je živa tisti hip.

„Jera, čujete,“ jo povabi proč od ljudi in jo pelje za pokopališče, ki v loku objema cerkev.

„Ali znate molčati?“

Glas se trese, v glavi ji kljuje in kri valovi, kakor da hoče vsa iz telesa. Jera stisne oči in se nasmeje, da se ji naberejo že zgubana lica v grdo, gobasto kepo.

„Kaj bi pa rada?“

Dekla pomisli, se ozre na levo in desno in zašepeče skozi zobe :

„Francelj me je zapustil in —“

Ne more izgovoriti. Svet izginja pred njo, samo še Jerine oči se zvito reže iz teme.

„Tako, tako —“ čuje Ana kakor v polspanju. Jerinega posmeha ne vidi, le iz glasu razbere njeno zadovoljnost.

„Tako — naj pa bo! Saj prva nisi, kar pojdi z menoj! Jera ima vedno dobro srce.“

Odideta. Dekli se tresejo noge, da je videti na koraku, kakor da je nevarno bolna. Nič prav se ne zaveda, kaj se godi. Le to ve, da ne bo živ duh slutil, kako je bilo ž njo. Jera zna molčati, če se ji postavi srebro za ključavnico pred usta . . .

Starka prebiva nekoliko v stran zunaj vasi. Ko prideta v hišo, odpre staro poslikano skrinjo in začne brskati po njej.

„Na — urhovice, te so najboljše. Pa še to in še tele . . . pa tega malo zraven. Tako! Skuhaj čaj in pij! Enkrat, dvakrat — toliko časa, da pomaga. Mora pomagati, ker ti nisi prva!“

Ana se zahvali, plača. Zmedena je, da ne ve, kam bi gledala in kako bi se držala pri hoji, da bi ne bilo sumljivo.

„Pa molčite!“

„O, piška — kakor grob!“,

Jera zapre vrata in se vrne v sobo, Ana pa hiti proti Kotarjevim. Težka, težka je pot! —

Doma skrije čaj v posteljo in se loti dela. Trudi se k veselju, razposajenosti. Kretnje so nagle, zraven poje, pogleduje hlapca, če ga sreča, se smeje. Toda, kakor hitro čuti, da ni nikogar blizu, utihne. Roke omahnejo brez moči ob telesu, ustnice podhrtevajo in oči se kale.

„Francelj,“ kliče misel in koprneča želja se peni v krvi. Naslednji hip že prevlada srd, užaljenost. Potem zopet krik, ki ga mora preslišati: prosinec . . . Na dnu vsega mrzlo svitanje: srebrnjaki in cekini. Nihče ne vidi, nihče ne ve. Edinole gospodinja jo zasači tupatam, da je zamišljena.

„Kaj si boš jemala k srcu,“ hoče jo tolažiti. „Pamet, Ana — ženinov je vedno dosti, če je dekle kaj vredno!“

„Saj tega še ne maram!“ Sile je treba, da izreče besede.

„Le izdati se nikar,“ se bodri v mislih.

Opoldne poskuša Janez z zbadanjem. Toda dekla se smeje:

„Devet na vsak prst.“ Pri tem pogleda Tineta tako toplo, da je ves iz sebe in se urno postavi zanjo:

„Takemu dekletu se ni treba nikdar bati.“

Ana prime skledo in odide v kuhinjo po drugo jed.

„Sem mislil, da jo bo bolj prijelo,“ pravi Tine z nasmeškom. A Kotar zavrne malomarno:

„A, kaj! Mladi ljudje in mlada kri — kdo bi se ujedal zavoljo vsake norčije!“

„Je res pametna naša Ana,“ doda gospodinja prepričevalno. Vsa družina pritrdi molče, le Meta skomigne z rameni in se ozre na volarja:

„Tineta že meša.“

Dekla pride in pogovor se zasuče drugam. —

Po kosilu pristavi Ana čaj.

„Sem nekaj prehlajena,“ se opravičuje Kotarici.

„Ostani popoldne doma! Saj sem ti že hotela reči, da si nekam blede.“

Dekla se ozre vanjo. Ali je bila odkrita skrb v njenih besedah, ali morda prikrito zaničevanje? Toda na gospodinjinem obrazu ni niti sence zasmeha . . .

Ko zazvoni pri cerkvi, se začno vsi odpravljati h krščanskemu nauku. Le Tine se obira in hodi venomer v kuhinjo. Enkrat nima ognja, da bi si nažgal cigareto, drugič pride vprašat, če so voli že napojeni — venomer najde kaj novega. Ana čuti njegovo željo — mimogrede srečuje njegove poglede in podrhteva v jezi in v grozi.

„Ta si me že lasti,“ misli v onemoglem srdu in komaj čaka, da odide volar za ostalimi. Potem se vda brez pridržka svoji boli. Solza za solzo polzi po zbledelim licu.

Ko zavre čaj, ga precedi, si nese v hišo, sede na peč in pokuši. Grenko je in od zoprnosti se ji raztegne in spači obraz. Ko izpije, jo obide groza.

„Kaj, če bi umrla!“

Samo smrti ne! Davi si jo je želela — a zdaj . . . ne, ne — samo smrti še ne!

Potem misli dalje. Bogve, če bo pomagalo?

Toplota in utrujenost jo omamita. Šele ko se vrnejo domači iz cerkve, si pomane oči.

„Kar ostani na peči,“ sili Kotarica — „da mi ne zboliš.“

Ana uboga.

Ko pride Meta v sobo, se srečata s pogledi. Tako čudno jo gleda Meta. — Če bi pa Jera le izklepetala? —

V bojazni skriva oči in si želi večera, noči, miru. Spala bi, da bi pozabila sebe in vse, kar se godi ž njo in okrog nje.

Ko se začne mračiti, si gre spet kuhat čaj. Strah, da bi kdo zaznal njeno boleost, jo nekoliko razživi. A po večerji, ko je sama, šine brzo v posteljo. Roke se ji tresejo, ko prime skodelico. In še med tem, ko pije, se zboji:

„Kaj delam — Bog nebeški — če se to razve!“

A vendar izpije. Potem se zavije, zakrije in čaka. Veke so težke, vedno težje in misel bleđi.

„V Ameriko!“ se odloči že v polspanju.

Vedno bolj se gubi zavest.

„V Ameriko!“ še zašepčejo ustnice — potem nič več. Le mirno, globoko dihanje je čuti v sobi.

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

(Konec.)

II. Mars, zvezda ugank.

Planetski roman.

Presenetljiva odkritja na marsovi obli niso vzbudila mrzličnega razburjenja samo v krogu znanstvenikov, temveč so dvignila iz duševnega ravnovesja tudi izobraženo širše občinstvo.

Ko so celo sporočili nekateri opazovalci, da se pojavi spomladi ob nabreklem temnem prekoku zelenkast pas po peščeni pustinski zemlji, ki vedno bolj živo zazeleneva v marsovo visoko poletje, a obledi in porumeni, ko se bliža pozna jesen, tedaj je priklopelo razburjenje do vrhunca. Publika je smatrala ta pojav za neizpodbiten dokaz, da je Mars domovina živih bitij. Njegova flora nam je sporočila nedvoumen planetski pozdrav življenja, ki klije, zori in vene na daljni bratski zemlji.

Neutešno hrepenenje se je rodilo iz tega spoznanja.

Kot dvoje samotnih otokov štrlita Zemlja in Mars iz mrzlega, nepriljudnega svetovnega etra. Razvojni val je pljusknil ob njiju mrtve, brezplodne čeri. Sirotno dete se je izvilo pred milijonletji iz njegovih pen, neboglen najdenček — življenje. V robinzonski samoti in neutrudnosti se je izšolalo na obeh zemljah do razumnega bitja — človeka.

V človeški kulturi se je zavedlo samega sebe, zaslutilo je svojo preteklost in svoje cilje, z zaupnim pogledom se je ozrlo po univerzu, iskat svojih bratov. — Z Zemlje in z Marsa! —

Dvoje hrepenečih in iščočih se kultur — ločenih od brezbrežnega oceana gluhega etra!

Kot grška drama Here in Leandra, prenešana v grandiozne vsemirske dimenzije, se čuje ta misel.

Ali je dvoje kulturnih plemen manj iznajdljivih kot je bilo ljubče srce priproste Here? Zakaj ne prižge nobeno izmed ljubljenih bitij pod večer drobne lučice na svoji zemlji, da bi svetila preko svetovnega morja do izvoljenca in kazala pot njegovemu hrepenenju?

Bilo je v istini žensko srce, ki se ni ustrašilo ovir, koje stavlja vesoljstvo planetski ljubezni. — V Parizu je poklonila že pred leti navdušena dama francoski akademiji znanosti 100.000 frankov z namenom, da bi učenjaki skušali doumeti se s prebivalci na Marsu.

Marsijanski tehniki gotovo tudi ne drže križem rok. Celemu svetu so preobrazili lice, pa naj jih spravi v zadrego vprašanje, kako poslati drobno svetlobno pisemce ljubljenci Zemlji?

V decembru l. 1900 je opazoval Amerikanec Douglas marsovo oblo. Ozek srp je bil odrezan od nje tiste dni, da se je videla odščipnjena kot lunina plošča par dni po ščepu. V temnem, neobsvetljenem pasu je segala noč izza marsovega hrbta na obsvetljeno poluto. V zanočem robu našega planeta je zapazil Douglas drobne nemirne lučice. Ugašajo in se prižigajo, zasvetijo se sedaj tu sedaj tam — kot roj plesočih kresnic. Več dni zapored se je opajal nad nerazrešno igro lučic v marsovi noči.

Še danes ne vemo zagonetnemu pojavu zadovoljive razlage. Nekateri so govorili o oblakih na Marsu, ki jih visoko na nebu zlati zahajajoče solnce, med tem ko krije nizke planjave že trda, neprodurna noč. Bilo pa jih je mnogo, ki so zrl v trepetajočih lučicah svetlobne signale Marsijancev. Z njimi obveščajo naš svet o svojem bivanju in vabijo zemljane k odzivu.

Nismo jim ostali dolžni odgovora. A odzvali smo se jim na jako nepričakovan način. Ker nam je primanjkovalo tehniških sred-

stev za interplanetarno korespondenco, smo poverili težavno nalogo vseznalki fantaziji.

Ne obotavlja si dolgo! S smelim gibom zgrabi Marsijanca in ga postavi na Zemljo, prime človeka in ga odloži na marsovih planjavah. — Tako, sedaj se zgovorita do dobra, pa si povrh še prihranita ogromni vsemirski pisemski porto!

Sédli smo z Marsijanci k črni kavi, pušili tobak ter se razgovarjali o literaturi, ženskah in športu. In kakor je že stara navada „razumnih“ bitij, smo se na koncu pošteno sporekli, si segli v lase ter pričeli vojno na življenje in smrt za nadvlado marsijanske ali človeške „kulture“.

V svetovni literaturi se je rodil planetski roman.

S kako skromnim bijološkim znanjem je bil oborožen pred tristo leti prvi planetski romanopisec Kepler. Vprašanje o bivanju razumnih bitij po tujih svetovih ga je zalotilo popolnoma nepripravljenega. Le priproste „Sanje“, *Somnium*, si je upal podariti človeštvu. Zato so njegovi seleniti prave sanjske prikazni, ki so morale zbežati, ko se je v znanosti dan zazoril.

Čudoviti pojavi na Marsu pa so bili odkriti v dobi, ko si je bijološka veda v sijajnem pohodu pravkar izvajala najlepše triumfe. Razvojni nauk je oplodil vse panoge človeškega znanja. V živih bitjih smo pričeli občudovati umotvore, ki so izšli po tisočletnem trudu in poizkušanju iz umetniške kovačnice prirode. Boj za obstanek je po Darwinu oni kovač, ki neusmiljeno kuje in preobraža prožno organsko snov, menjajoče se življenske razmere pa so vroča žerjavica, ki mu neprestano greje živo „železo“, da ostane mehko in obrazno.

Kako divne perspektive bi bilo moralo odpreti to spoznanje planetskimi romanopisci! Na kak način so se prilagodila živa bitja dokaj različnim življenskim odnošajem na Marsu, kake poti bi bil tamkaj lahko krenil telesni razvoj razumnih bitij daleč preko one razvojne postaje, ki je zaenkrat obstal na nji telesni ustroj človeka na zemlji — in končno, v katere za nas še nedozorne kulturne pristane spe umski razvoj človečanstva na Marsu, v tehniki in umetnosti, znanosti in morali?

Toda samo eno reklo moderne bijologije je bilo dovolj glasno, da so ga čuli tudi leposlovci: — „boj za obstanek“.

Dvoje raznolikih kultur se srečava v njihovih spisih, marsijanska in človeška. Strnile se bodo in izzvenele v prekrasen kulturni akord! — tako vsaj so sanjale najčistejše duše od Keplera do danes.

„Kulturonošec“ človek pa je dokazal drugače. Z ognjem in mečem je nesel svojo izobrazbo med Azteke in Indijance, črnce in polinezijce. In Darwin ga je znanstveno opravičil. Ena zemlja more imeti samo enega gospodarja, telesno ali umsko šibkejši mora v boju za obstanek podleči.

Planetski roman je ostal zvest tej krvavi tradiciji človeštva.

V zverskem klanju si posvedočijo Marsijanci in ljudje svojo kulturo do popolnega poraza in pogibeli enega izmed njih.

„Sovražniki v vesoljstvu“, „Vojna svetov“, „Ogleduh z Marsa“ i. t. d. se glasijo naslovi teh bojevitih dogodb.

Visoko se dviga iz te „indijanske“ atmosfere edino vseмирski roman: „Na dveh planetih“. Avtor mu je znani Kurd Laßwitz¹ († 1910), genijalni popularizator fizikalnih in dušeslovnih vprašanj.

— Eden najtežjih problemov se je posrečil učenjakom na Marsu. — Tako pripoveduje Laßwitz. — Premagali so težnost, ki kot suženjska veriga priklepa človeka na zemeljsko grudo in ga ne pusti na pot po vesoljstvu. — Ustvarili so „abaričen“, breztežen prostor. — Vseмирska ladija pristane z Marsijanci na severnem tečaju zemlje. Tamkaj srečajo in zajamejo polarno ekspedicijo, ki so jo poslali zemljani v večni led in sneg, ter jo povedejo v svojo domovino. V tem okviru nam riše pisatelj šege in navade, jezik in moralo, umske in tehnične pridobitve marsijanskega plemena s toliko rafiniranostjo in tako globokim prirodoopisnim umevanjem, da mu mora ob sklepu priznati tudi kritičen čitatelj: Ni sicer verjetno, da bi bilo na Marsu tako, a mogoče je vendar!

Kako pa je na Marsu v resnici? Vedno bolj glasno se je jelo oglašati to vprašanje v fantastično zamaknjenost človeštva. Bil pa je tudi že skrajni čas, kajti v prepolnem navdušenju so celo strokovnjaki pogosto zgrešili mejo med resnico in bajko.

Prav gotovo pripada planetskemu romanu dobršen del zasluge, da se je zopet streznilo človeštvo. V njem je asimiliralo presenetljiva odkritja astronomske vede, utešilo hrepenenje in pripravilo pot resni znanstveni sodbi.

A kakor je bila doslej fantazija človeštva živa in vroča, s prav tako mirno in hladno kritiko so se odslej lotili astronomi planeta Marsa.

¹ Kurd Laßwitz, Auf zwei Planeten, Lipsko 1898. 2 zv.

Znanstvena bitka.

Nepreračunljiva mati je znanost svojim otrokom, kar jim danes z eno roko podari, zahteva z drugo jutri zopet nazaj.

Med vsemi marsovimi pojavi ga ni bilo skoro niti enega, ki bi mu astronomi ne bili jeli odrekati resničnosti: od prostranih morij do prekopov in jezer.

Morda so tudi pojavi na Marsu fantastičen astronomski roman? Za to vprašanje se je vnela živahna in ostra debata.

Véliká rezervoarja Schiaparellijevega vodnega žilja, beli sneženi kučmi na marsovih tečajih, sta že kaj zgodaj vzbudila resne dvome opazovalcev. Nihče jim sicer ni mogel odrekati istinitosti, nihče utajiti njih očividnega pomladanskega kopnenja. Toda njih obnašanje je bilo tako sumljivo, da so mnogi astronomi zdvomili nad njih snežnoledeno nravjo. Več kot polovico marsove hemisfere pokrije časih bela obtečajna čepica. 22. marca l. 1907 je izmeril Lowell razsežnost južne kapice in našel, da se je širila tedaj do 32-te stopinje marsove širine. Če bi nataknil enako polarno kučmo severni zemeljski poluti, tedaj bi segli njeni ledenomrzli kraji daleko preko škornja italijanskega polotoka. Ogromni marsovi zimski klobuk pa nas ni niti najmanj vznemiril. Koliko bolj oddaljen od toplega solnčnega ognjišča tava Mars po vesoljstvu. Več kot za polovico so njegovi toplotni dohodki skromnejši od onih, ki jih prejmlje zemlja od svojega očeta. Povsem naravno je tedaj, da je njegova snežena zimska obleka vse bolj obširna.

„Natančnejša opazovanja so torej le še bolj podkrepila verojnost in potrebo prekopov na Marsu?“ me vprašal.

Poletje nam je prekrizalo račune! Kot slana v jutranjem solncu gineva marsova čepica v pomladanskem soju in ko se zdani nad tečajem dolgi večmesečni poletni dan, je preostal od nje le droben snežen otoček. Celó popolnoma do temena sname časih Mars planeti klobuk in nam pokaže golo polarno plešo (l. 1894).

To bi bila obljubljená dežela raziskovalcev pola, Nordenskjöldov, Nansenov in Scottov!

Ali je Mars res v vseh ozirih narobe-svet? Z nadčloveškim naporom se je moral človek bližati sfingi zemeljskih tečajev korak za korakom, ekspedicija za ekspedicijo je na topli zemlji hodila umirat v večni tečajni led in sneg, v marsovi ledenici pa jo poleti lahko kreneš kar po kopnem ali po morju v brezsnežne polarne dežele.

Izračunali so temperaturo Marsa — in obstrmeli so v drugič. — Povprečna toplina njegovih dežel se ne more dvigniti nad 35° C pod ničlo!

Mraz, ki nam prešinja na zemlji mozeg in kosti in ki je izvor nepriljudnosti in groze obtečajnih pokrajin, je torej celi marsovi zemlji vsakdanji gost. Še mnogo manj razumljivo nam postane pod temi okoliščinami vedenje marsove kučme.

Vsa jezera in vsi prekopi, da, tudi prostrana morja morajo za vedno zamrzniti pri tej nizki temperaturi. Menjava letnih časov na Marsu, pomladno naraščanje morskih vodá, nabrekanje premočrtnih prekopov in njih presenetljivo podvajanje ob najhujši poplavi — cela duhovita zgradba Schiaparellijevih odkritij bi se bila skoro sesula.

Taleča se bela čepica na marsovi glavi pa je ostala neomajna. In prav ta ga je rešila.

Da spomladi v resnici kopni snežena kučma na Marsu — je jasno. Toda kakšen neki mora biti sneg, ki se tali v tako silovitem mrazu?

Fizika ga je našla in je celo preizkusila, da kopni ta čudoviti „sneg“ v laboratorijih na zemlji že pri temperaturi 78° C pod ničlo. Zove se ogljikov dvokis. V čaši sodavice si ga že često povžil, seveda ne zmrznjenega, temveč v obliki plinastih mehurčkov.

Stonay v Dublinu je povzel to rešilno misel. V tako strašen mraz se zavijejo v dolgotrajni polarni noči marsove dežele, da se v njem strdi in zmrzne celo plin, ki mu pri nas ne more do živega niti najbolj rezka grenlandska burja. S kristalnobelo srežjo posuje zemeljski plin planjave na Marsu, dokler mu pomladno solnce zopet ne oživi od mraza odrevenelih molekulov ter jih pokliče nazaj v svobodno plinasto stanje.

Tu pa se pričinja motati in vozlati znanstveni klopčič.

Svante Arrhenius je namreč razložil, da bi zadostovala že jako skromna množina ogljikovega dvokisa v marsovem ozračju, pa bi se k večnemu mrazu obsojeni planet lahko kosal s temperaturo rodne zemlje, ki sedi tako blizu pri solnčni peči. Brezdvomno bi jo v toplini celo izdatno prekosil. Tako zelo štedi naš plin s solnčno gorkoto. Pravcatega toplotnega skopuha bi ga lahko nazvali, ki ne da več od sebe solnčnega novca, kadar ga je enkrat sprejel.

Ali si opazil, kje se je zavozlala misel?

Ker vlada na Marsu tako neznosen mraz, ne more tamkaj kopneti navadni led, temveč edinole sneg iz zmrznjenega ogljikovega

dvokisa. Ker pa je na Marsu obilo tega plina, mora biti tamkaj toplejše kot na zemlji.

Ali z drugimi besedami: Ker je na Marsu mrzlo — mora biti na Marsu vroče. — Cvetočna nesmisel! — A kje se skriva napaka? — Brezdvomno v talečem se dvokisovem snegu! — Ta je enkrat za vselej izgubil na Marsu domovinsko pravico.

Skesano so se vrnili znanstveniki zopet k ponižni, domači vodi ter njenemu snegu in ledu. Nanovo so revidirali marsov toplotni proračun in uvideli, da so izdatno pretirali, morda celo popolnoma pogrešno nastavili njegove termične izdatke. Na tej napačni podlagi pa smo mu prisodili daleko prenizko temperaturo.¹

Dvoje važnih novih spoznanj je pripadlo kot plen vojskujoči se resnici.

Ogromna razsežnost snežene obtečajne kučme nas je prepričala, da je podnebje na Marsu v istini izdatno bolj hladno kot na rodni zemlji. Ker pa polarna čepica kljub temu tako burno gineva in kopni v pomladanskem solncu, ne more biti po zemeljskem vzorcu zgrajena iz mogočnih ledenih gora in visoko nagrmdenih sneženih skladov. Kot tanka tančica kristalnobeke slane in ivja se zgrinja marsova snežna odeja preko tečajev.

Kako lepo se strinja ta misel z nazorom starejših opazovalcev, ki so nam v Marsu slikali skoro že izsušeno zemljo, obdarjeno z izredno majhno množino vodá.

Znanstvena bitka je bila zaenkrat dobojevana s sijajno zmago!

Da, le zaenkrat. — Kar se namreč ni posrečilo strogi kritiki učenjakov, bi bili skoro dosegli neuki dečki. Na marsove prekope je nahujskala znanstvena skepsa otroke. — „Ker kučma je po godu, strug se loti.“

Prekopi na Marsu so brezdvomno najbolj čudovita prikazen, kar jih je odkrilo titansko oko daljnogleda na nebesnih telesih. Niti ena zvezda se ne more ponašati s podobnim svetovnim čudom. S prekopnim omrežjem stoji in pade marsova zvezdna uganka!

¹ Vrhutega je fizika dognala, da se pri navadnem zračnem tlaku pretvarja zmrzneni ogljikov dvokis direktno iz trdnega stanja v pline, ne da bi mu bilo treba spremeniti se preje v kapljevino. Pravimo, da sublimira, kakor n. pr. tudi kafrá. Na Marsu pa so opazili areologi, da se snežena čepica v resnici tali, t. j. pretvarja v kapljevino. Če bi bil zračni tlak na Marsu štirikrat večji kot je na zemlji, šele tedaj bi se tamkaj tudi strjeni ogljikov dvokis lahko talil v pravem pomenu te besede. Temu nasproti so izpričala najnovejša opazovanja, da je marsovo ozračje več kot štirikrat redkejšo od zemeljskega.

Mučne skrbi in zadrege so prizadejali temni črtalni kanali astronomiji, ko ni vedela kod in kam z misterijoznim pojavom.

„Optična prevara so!“ se je izgovarjala v prvi stiski. Od narpornega opazovanja prenapeto oko si jih nevede pričara na migljajočo marsovo ploščo. Toda število onih, ki so se „varali“, je rastle od dne do dne — in vsi so se varali na enak način. Prekopi na Marsu so torej vendarle resnična prikazen — in ni ga danes resnega areologa, ki bi dvomil nad njih optično istinitostjo.

„Ne moti se sicer oko, varajo pa se naši možgani“. Prav iz srede najboljših poznavalcev Marsa se je začula ta na prvi pogled nerazumljiva beseda. Cerulli v Italiji jo je izrekel, mož, ki je bil vsemu znanstvenemu svetu poznan kot eden najvestnejših opazovalcev Marsa in ki nam je podaril tako lepe in točne risbe njegovih prekopov. Mnogo jako odličnih areologov mu je navdušeno pritrdilo.

Da dokažejo svojo trditev, so poslali v bitko otroke.

Evans in Maunder sta izdelala prav posebne stenske slike marsove oble. Samo svetlejšje in temnejše pege marsove površine sta začrtala vanje, prekope pa sta namenoma izpustila. Nato sta ukazala večji skupini dečkov, naj kolikor mogoče vestno in pravilno prerišejo marsovo karto. Dečki, ki so sedeli blizu pri sliki, so jo pogodili izvrstno. Oni pa, ki so bili daleč od nje, so risali po marsovih celinah premočrtne prekope, spajali morja z morji, ustvarjali v križiščih kanalov majhna jezerca — o vsem tem pa ni bilo na originalu ne duha ne sluha. Slučaj je celo hotel, da so se nekateri otroški kanali skoro popolnoma krili s pravimi prekopi na Marsu.

Odkod ta zanimiva otroška prevara! Ali ne temelji morda v nebrzdani fantaziji otroka?

Nikakor! Cerulli jo je psihološko razrešil.

Kadar opazuje človek blede točke in lise na jako oddaljeni steni, tedaj mu nastanejo v očesu le medle, nedoločne slike. Za vsako ceno se tedaj trudi človeški duh, da bi uredil megleno nejasnost in razbral njene pomanjkljive poteze. Nehote jame uvrščati in skupljati nerazložne utise, skombinira si jih v premice in loke ter tako razvrsti neurejeni svetlobni kaos po zakonih nezvestne duševne geometrije. Kot otrok z razmetanimi stavbinskimi kamenčki se ti igra duša z nejasnimi svetlobnimi vtisi.

Po Cerullijevem mnenju prekopi na Marsu torej niso prazne iluzije, iz komaj vidnih, a resničnih zaporednih peg si jih nevede sestavi opazovalec.

Risajoči otroci pa so se nahajali še vedno v mnogo bolj ugodnemu položaju, kot je dodeljen opazovalcem Marsa. Tako daleč v vesoljstvu visi prava marsova stenska slika, da jo vidiš s prostim očesom v najboljšem slučaju še vedno manjšo kot petkronski novc na razdaljo 310 m. Če natakneš na daljnogled okular s tristokratno povečavo, še vedno plava srebrna marsova petača več kot en meter daleč od tebe. Pri tem pa sva še pozabila, da visi med tabo in Marsom medli in trepetajoči zemeljski zračni plašč.

Zakaj bi se tedaj ne poigrala tvoja duša prav po otročje z mgleno marsovo sliko?

Stopnjujmo tedaj povečavo! — Storjeno! — A čuj, že se oglašajo astronomi ter poročajo (Antoniadi)¹, da postajajo v jačjih instrumentih marsovi prekopi vse bolj nejasni in neostri ter da se zdi, kot da bi se raztapljali v posamezne sive pege. Mnogi sumničijo, da so to prav tiste lise, ki je z njih človeška misel sfantazirala marsove struge.

Že se nagiblje k odločitvi vroča planetska bitka in venec zmage se obeta nasprotnikom prekopne ideje.

Še zadnji rešilni poskus so podvzeli njeni pristaši, predno premagani klonejo z umskim orožjem. Pripeljali so v bojne vrste otroka — brez duše. Naivno bitje, prosto vsakih predsodkov, toda obdarjeno z ostrim, nezmotljivim očesom. — Ono ne fantazira in ne misli, temveč le gleda in riše — dete brez duše, fotografska kamera.

Na arizonski zvezdarni, ki so jo zgradili predvsem za preiskavo marsove oble, se je 1. 1907 posrečilo Lowellu štirideset drobčkanih fotografij planeta Marsa.

Poslali so jih v natančno premotrenje francoskemu areologu Antoniadiju, jako skeptičnemu kritiku in vnetemu pristašu Cerrullijevih nazorov.

Antoniadi je zasledoval z minucijozno vestnostjo podrobnosti, ki jih kažejo Lowellove fotografije. Vse neoporečne detajle je zbral, priobčil njih slike ter jim pripisal zanimive znanstvene pripombe.

Polarno čepico, jezera, morja, otoke in celine — vse svoje stare znance z Marsa srečamo na njegovem fotografskem portreju. Po celinah pa teko in se križajo — čudo vseh čud! — temni premočrtni prekopi, zarisani od mrtvega fotografskega očesa.

Sedemnajst po številu jih je izsledil Antoniadi — in vsi do enega se vjemajo s kanali, ki jih je začrtal v svojo karto planeta

¹ Bulletin de la Société astronomique de France 1909, Novembre.

Marsa genijalni opazovalec in duševni oče moderne areologije — Giovanni Schiaparelli.

Zopet iznova je vzplamtela pojenjajoča bitka za marsovo zemljo in nihče ne more prorokovati, kam se bo končno nagnila vojna sreča. — Niti o podvojenju prekopov na Marsu še ni izrečena zadnja odločilna beseda.

Jaz in ti pa stojiva ob strani, strmiva v silni bojni metež idej ter se radujeva nad mično uganko prekopov na Marsu.

Vsak si jo zaenkrat še lahko razreši po svoje.

Ta jih smatra za zevajoče razpoke v marsovi skorji, oni jih popisuje kot premočrtne verige zaporednih zamrznjenih slanih jezer, ki jih je v sredi napolnila kristalizujoča morska sol in jim je zamedel površje rumeni pustinski pesek; spomladi se napije sol zračne moče in vlažni peščeni trakovi se stemne po žoltyh puščavah (Arrhenius 1910); ena skupina dokazuje njih dozdevni postanek iz ločenih temnih peg (Cerulli, Antoniadi, Frost), druga se bori za absolutno resničnost pravih vodnih kanalov in pripisuje njih izvor razumnemu bitju (Schiaparelli, Flammarion, Lowell).

Temperamentni Lowell (1910) se je celo povzpел do smelega trditve, da so nastali zadnjih 15 let pred njegovimi očmi na marsovih celinah novi prekopi, „ki so jih ustvarila še danes na Marsu živeča bitja“.

„Gotovo žive na Marsu razumna bitja ... bodočnost bo pritrdila našim opazovanjem“, vzklika poln triumfalne samozavesti.

Še ni ugasnila zadnja iskrice upanja, da obiščejo nekoč Marsijanci našo domovino. Pa nam bodo pripovedovali, kako jim gori na večernem nebu miloblesteča zvezda — rodna nam Zemlja; kako strne vesoljstvo vso bol, vse gorje, trpljenje in jok našega sveta v jasno, srebrno zvezdo, ki v blaženomehkem migljanju vabi Marsijance k pokoju. „Véliko Večernico“ jo imenuje in jo pozna že vsako marsijansko dete. Po vedno vedrem marsovem nebu se podi in preraja iz faze v fazo dvoje liliputanskih lun, kojih ena je tako pritlikava, da bi jo lahko célo obhodil v dobri poldrugi uri. Vse to bi nam pripovedovali Marsijanci, — končno pa bi nam zaupali skrivnosti svoje kulture.

— — — Tako se konča to poglavje z dvojno uganko. Z uganko sveta, ki mu duh modrijanov ne more razrešiti bistva — in z uganko človeka ...

Kot Robinzona ga je vrgla usoda na samotni otok v mračnem prepadu vesoljstva. V potu svojega obraza si je podjarmil sovražno

zemljo in zagospodoval njenim nebrzdanim silam. Ko pa je sédel na zemeljski prestol, se je prestrašil kraljevske samote. Neutešno robinzonsko hrepenenje se je predrnilo v njem. Nemo stoji vsak večer ob obali zvezdnega morja in ne jenja strmeti v nebo, kje se bo zasvetila v daljavah rešilna vseirska ladija, vsa oblita od rajske lepote. Kot zlat meteor bo rezala čisti svetovni eter — in pristala na zemlji.

V tihem ganutju se bo objelo dvoje koprnečih kultur. Kot sveža gorka kri bo zaplala enotna svetovna kultura po stvarstvu. Veličasten akord bo zapel v tišino zvezdne neskončnosti: enotnost snovi, enotnost sile, enotnost srca in misli! — Stare sanje človeštva — harmonija sfer! —

Književna poročila

F. Pengov, Podobe iz narave. I. zvezek. Ilustriral A. Koželj. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1916. 8°. 127 str.

„Poslušajte me, ne glejte me!“ — tako priporočajo baje neki gospodje, če jih kdo zaloti na nepravem početju. Morebiti se je po tem geslu preč. g. Fr. Pengov z lahko vestjo zavihtel preko V. Zupanovega razkritja „Plagijati prof. Fr. Pengova“ v „Slovanu“ l. 1914 (str. 209—214) in — ostal si je zvest. Zupan je poštenjaško s prav odločnimi besedami grajal in na sramoto postavil „celo dolgo vrsto plagijatov iz Thompsona in pa nekoliko iz francoskega raziskovalca žuželk Fabra“. Poslušajte me, ne glejte me! si je menda mislil preč. g. Pengov in spisal je Mohorjanom „Podobe iz narave“, da bodo umevali, „zakaj da je narava knjiga boljnih čudežev“, — ta lepi namen poudarja v svojem uvodu. Po snov za „podobe“ je posegal pisatelj ne toliko naravnost v knjigo prirode, nego v knjige raznih prirodoslovcev, v katerih sta bogastvo in krasota prirode že zajeta in prelita v prikupljivo, z umetniškim čustvovanjem začinjeno znanost, ki čitatelja poučuje in hkrati zabava. Tako početje, če se pošteno izvaja, je vse hvale vredno. Tudi drugi narodi izmenjavajo med seboj poljudno znanstvene slovstvene pojave. Tako so, če navedemo le eden primer, znamenitega francoskega prirodopisnega opazovalca in odličnega poljudnega pisatelja I. H. Fabra znamenito delo *Souvenirs entomologiques* (Paris 1879—82, 10 zvezkov), kmalu prevedli v nemščino (*Bilder aus der Insektenwelt, autorisierte Übersetzung, alle Rechte vorbehalten*, „Kosmos“, Stuttgart, doslej štirje zvezki 1908—1914). Fabre, umrl l. 1915 kot 92letni starček, je bil nekaj časa ljudskošolski učitelj. Sicer ni imel visokošolske izobrazbe, vendar je z izredno nadarjenostjo znal opazovati življenje žuželk in si je stanujoč v skromni vasi odpiral vpogled v njih navade in sposobnosti s preprostimi, če treba tudi s premeteno zasnovanimi poskusi; potem pa je oboje opisoval v živahnem, nazornem slogu. Zaslovel je toliko, da so njegovi čestilci pričakovali Nobelovo nagrado zanj. Po nekaj žarkih te blesteče slave se je menda zahotelo Pengovu in sprejel je zopet nekaj Fabrovih „souvenirjev“ med svoje „podobe“ — po svoje!

V tem trenutku sta mi dva zvezka (II. in IV.) Fabrovega dela v Kosmosovi izdaji na razpolago. Primerjati morem torej le dve poglavji Pengovove knjižice.

Žal, izpričujeta obe, da se pisatelj ni spokoril po Zupanovi lekciji. V „Podobah“ se nam pokazuje „Razni stanovi“ v živalstvu in med njimi v posebnih poglavjih „Morilci“, in pa „Saperji in minerji“. Primerjajmo, kolikor je snov ista pri Fabru in pri Pengovu, seveda na tem mestu deloma le v skrajšanih izpiskih!

Znameniti podkopniki (saperji) so hrošči govnači. Fabre pripoveduje o njih (II., str. 19—20):

Dort finden wir die Kloakenfeger unter den Käfern, denen die wichtige Aufgabe zugeteilt ist, den Boden von allem Unrat zu säubern, in voller Tätigkeit. Bewunderungswürdig ist die Verschiedenheit der Werkzeuge, mit denen sie ausgerüstet sind, teils um den Kot von der Stelle zu bewegen, ihn zu zerlegen und zu modeln, teils um sich tiefe Zufluchtsorte in der Erde auszuhöhlen, worin sie sich mit ihrer Beute einschließen können ... Alle sind ausgerüstet mit einer Schaufel: dem breiten, platten und an den Rändern scharfen Kopf; alle benutzen einen Rechen: die gezahnten Vorderbeine, womit sie das Material zusammenlesen.

Gleichsam als Entschädigung für das schmutzige Geschäft haben manche einen starken Moschusduft bekommen und glänzen unter dem Bauche wie der Widerschein polierten Metalls. Manche Roßkäfer (Geotrupes) schimmern dort wie der Glanz von Kupfer und von Gold, bei den andern ist der Bauch amethyst-violett gefärbt. Im allgemeinen aber ist ihre Farbe schwarz, so auch die des Pillendreher. Den tropischen Regionen gehören die prächtig kostümierten Mistkäfer an, die man lebendige Edelsteine nennen möchte. In Oberägypten findet man im Kamelmist einen Skarabäus, dessen leuchtendes Grün mit dem Smaragd wetteifert; Guayana, Brasilien und Senegal haben Coprisarten, deren metallisches Rot so prächtig wie Kupfer und so lebhaft wie das des Rubins ist. Wenn aber den bei uns einheimischen Mistkäfern solche Schmuckfarben fehlen, so sind sie doch nicht minder bemerkenswert durch ihre Lebensgewohnheiten.

Pri Pengovu čitamo na str. 102 sledeče:

Govnače tudi lahko vpišemo med pometače v naravi, ki imajo imenitno nalogo, da osnažijo zemljo raznovrstne nesnage. Čudovito je njihovo orodje za to, da razrežejo blato, ga modelirajo (mu dajo obliko), da ga spravijo na svoje mesto in da si izkopljejo v zemlji zatočišče zase in za zalego.

Vsi imajo lopato: široko, ploščnato, ob robovih priostroeno glavo; vsi rabijo tudi grablje: nazobčane prednje noge, s katerimi grabijo material skupaj. Menda kot odškodnino za umazani posel so dobili mnogi govnači močan duh po mošku in se svetijo po trebuhu kakor lesk polirane kovine. Nekateri govnači, na pr. Geotrup, se leskečejo spodaj kakor baker in zlato, drugi imajo trebuh kakor vijoličasti ametist. Splošno pa je njihova barva skromna barva rudarjev, črna. V tropičnih ali vročih krajih se pa nahajajo govnači v tako krasnih opremah, da bi jihvali lahko imeno žive dragulje. Tako najdemo v gorenjem Egiptu v velblo-dovem govnu (blatu) hrošča Skarabeja, ki se kosa v svojem lesketajočem zelenilu s samim smaragdom. Brazilija in Senegal (v Afriki) imata vrste noso-rožcev Koprisk, katerih kovinska rdečica je krasna kakor svetel baker in živahna kakor rubin. Čeprav nimajo naši domači govnači tako krasnih barv, vendar pa zato navade njihovega življenja niso nič manj zanimive.

Torej večidel dobeseden prevod, a pravi avtor Fabre ni imenovan ne pre!, ne vmes, ne poznej! Nadalje pripoveduje Fabre (II, 28): „Für diese so ungemein nützliche Arbeit, wodurch in lebende Materie die Rückstände umgewandelt werden, die . . . zu Panzern aus Gold und Rubin werden“. Pengov pripoveduje isto na str. 104: Pač ga ne najde sebi enakega tovariša v naravi, ki bi na tako koristen način izrabljaj ostanke snovi, ki . . . v oklepe iz zlata in rdečih rubinov.

Pengov pa vendar tudi pripoveduje (na str. 104) nekoliko o življenjskih navadah hrošča skarabeja (*Ateuchus sacer*) s svojimi besedami. Pripoveduje, da izdelujeta iz gnoja hruškaste kepe sebi in zalegi za hrano samec in samica skupno, in kako jih valita do podzemeljskega rova. Vse to se čita nekam čudno, kajti ne ujema se s tem, kar je Fabre dejanski opazoval. Bržkone je Pengov Fabra v tej stvari površno čital in napačno umel! Tudi podoba na str. 103, ki kaže dva skarabeja, valeča hruškasto kepo, je napačno zasnovana. Prvič se hrošča ne postavi prvi pred kepo, drugi za njo tako, kakor kaže podoba, drugič valita vsekdar le okroglo kepo in ne hruškasto, in šele v podzemeljski duplini dobi tista kepa, ki je namenjena za hrano zalegi in ne hrošču, hruškasto obliko in v podaljšku jajčece. Tako kepo vali in oblikuje samica sama (Fabre II, 67).

Nadalje opisuje Pengov za minerja dva mala hroščka, graharja in fižolarja v posnetku iz Fabra v skoro dobesednem prevodu, zopet pa ne imenuje vira. Nadaljnih 26 vrst na str. 105 je istotak prevod iz Fabra. Samo k poskusu z grahovim zrnem, ki ga navaja Pengov na str. 106, pripušča avtorstvo Fabru. Na to sledi nadaljevanje s Fabrovimi besedami: „Unsere Köchinnen . . ., wenn sie in einer bewunderungswürdigen Ordnung ihre Bataillone von Atomen zusammenfügt“, pa tako, da dobi čitatelj vtisk, da so to Pengovove besede: „Naše kuharice . . ., kadar družu v čudovitem redu svoje atome v prelepi kristal“.

Pod naslovom „Morilci“ riše Pengov med drugimi pajka rakovičarja (*Thomisus*) in opisuje izrecno po Fabru, kako le-ta pajek mori čebele. Tudi pajek ima nasprotnika — oso pripotnico (*Pompilus*). Boj med oso in pajkom popisuje Pengov (na str. 79–80) zopet v dobesednem prevodu po Fabru, ampak ne imenuje vira.

Med „morilce“ so nadalje uvrščene vse grebače (*Crabronidae*) str. 80–87. Kar se pripoveduje o osi vozlovki (*Cerceris*) iz početka, je posnetek iz Fabra (*Ein gelehrter Mörder*, IV, 34–40), večinoma tesno se oklepajoč originala, (str. 80 do 82), kar pa ni omenjeno. Potem se poroča o poskusih in pristavljeno je pravilno, da so Fabrovi. Sklep, ki ga Fabre izvaja (Pengov str. 83), torej poglobljena stvar, je zopet dobeseden prevod brez obvestila o viru!

Potem prihaja na plan najznačilnejši dokument Pengovovega nelepega pisateljskega delovanja med vsemi, kolikor jih je v tej knjigi. Na vrsti je peščenotalna osa (*Ammophila*). Uvod na str. 83 ni iz Fabra. Nadaljevanje je zopet posnetek iz Fabra (II, str. 89, 90; Pengov, 84) v dobesednem prevodu. Ampak dogodke, ki jih je Fabre opazoval na južnem Francoskem, lokalizira Pengov na domačih tleh, češ da se godijo pri Matusovi jami v ljubljanski okolici! Prav tako je Thompsonovega psa postavil iz škotskih gorá v Smrečje pod Plešivcem! — Še celo anatomijo metuljevih gosenic (srednješolska učna snov!) prepisuje prečistiti gospod profesor dobesedno po Fabru (II, 91), tako malo zaupa svojemu znanju! Samo v eni stvari je Pengov pravičen Fabru, ko omenja, da je le-ta iztrgal osi iz ust težko gosenco. Toda pravicoljubje ne traja dolgo. Koj na strani 86. str. pripoveduje Pengov: „Na svetu so ljudje, ki delajo raznovrstne poskuse. Tako je vzel nekdo tenko šivanko

in preiskoval z njo občutljivost različnih segmentov gosenice." Nato opisuje poskuse tega neznanca, ki ni nihče drugi ko Fabre! (II, 92: Um den Grad der Empfindlichkeit in den verschiedenen Segmenten festzustellen, untersuche ich jedes mit der Spitze einer feinen Nadel . . .). Tisti „nekdo“ je Pengov napisal, ko je imel Fabrovo knjigo pred seboj in je iz nje izpisoval! Raje zvrniti na neznanca, kakor pa postaviti svojemu učitelju in okradenemu duševnemu reditelju skromen znak spoštovanja! Višek nesramnosti v Pengovovi knjigi pa prihaja sedaj! Fabre pravi (II, str. 93): „Nach allem, was ich beobachtet . . . handelt die Sandwespe also mit einer so scharfen Unterscheidung . . . sie kennt den verwickelten Nervenapparat ihres Opfers und reserviert . . . Ich sagte: sie weiß und kennt; richtiger müßte es heißen . . .“ In Pengov v dobesednem prevodu (str. 86): Gospa amofila tedaj dobro ločuje; natančno pozna zamotano živčevje svojih žrtev in prihrani . . . Pozna, sem rekel; bolj pravilno bi bil rekel: . . .“ Pengov torej prisvaja Fabrovo, iz lastnega opazovanja izvedeno dedukcijo, dobesedno izpisano iz Fabrove knjige naravnost sebi, čeprav ima ta dedukcija pri Fabru najdoločnejšo obliko osebne uspeha, in osebne spoznatka, torej osebne imovine!

Ni me volja, še nadalje brskati za plagijatskimi podrobnostmi. Obe poglavji v „Podobah iz narave“, ki smo jih pregledali, izpričujeta, da se g. prof. Pengov pri svojih publikacijah še vedno poslužuje nedopustnih navad, ki jih je že dr. Zupan na njem zaslužen ožigosel in jih postavil na sramotni oder. Sledov teh navad bo menda tudi drugod po knjigi. Sumljivo je n. pr., kar čitamo v njej o rastlini, ki ji je znanstveno ime Helodea (P. piše manje pravilno Elodea), „ki jo gotovo dobro poznaš, če si kdaj opazoval rastline, ki tako bohotno preraščajo mirno tekočo vodo pred mlinom ali kak jarek z mirno tekočo vodo“ (str. 25, 26). Ta rastlina se namreč vsaj v kranjskih vodah ne nahaja, pač pa je na Nemškem! To zbuja slutnjo, da je besedilo pri Pengovu kar na slepo prelokalizirano iz kake nemške knjige!

Ker prihaja knjiga kot publikacija Mohorjeve družbe zelo mnogim v roke, mi bodi dovoljeno, da označim knjigo ne ozirajoč se na njeno literarno vrednost po njeni vsebini in smeri. Tudi ne smem prezreti prilike, da opozorim, kako se o slavljemem Fabru glasi „druga plat zvona“.

Prizori, ki so zbrani v „Podobah iz narave“, kažejo večidel živali, ko delujejo sebi ali potomstvu v prid čudovito prikladno, na videz samovoljno in po človeško razumno. In vendar živali ne vodi razum, nego le nagon. Prirodoslovci poskušajo, da bi rešili uganko o nagonu znanstveno. V knjigi „Podobe iz narave“ velja pa za ta kakor za vse druge probleme v naravi brez drugega odločni in edino dopustni odgovor: vse to je uredil najvišji Razum, veliki Mojster narave, večna Lepota, premodri vsevedni Stvarnik. „Živalski nagon velja že od nekdaj kot eden izmed najbolj očitivnih dokazov za bivanje božje“ (str. 97). V razgovor o teh globoko segajočih vprašanjih se ne spuščamo. Le omenjamo to, da se pokaže bistvo in smer knjige: snov nagrabljena kolikor toliko iz novejšega prirodoznanstva, začinjena s pravljičami (K. Ewalda, str. 28–30, A. Stolza str. 109–111, nadalje na str. 73 do 77 itd., pravljiške ilustracije na str. 49, 55, 105, 109 itd.) in zdeta v mehove skolastike. Umestna knjiga za široke sloje Mohorjeve družbe, če se jih hoče pridržati na konservativni duševni stopnji in zabranjevati napredovanje. Na neslane opazke o Darwinu in Haecklu se ne oziramo; „veščak“, kakršen je g. Pengov, ki kot prirodoznanec celo šestošolske snovi menda ne obvlada, ker jo raje prepiše, pač ni poklican, da bi šodil in obsodil znanstvenike, ki veljajo v svoji stroki za svetovne prave.

Fabrova opazovanja in razlage so sprejete v knjigo brez ozira na to, da veljajo dandanes za „značilen zgled stare šole“ („Musterbeispiele der alten Schule“. George Bohn, Die neuere Tierpsychologie, nemški prevod iz francoščine, Leipzig 1912, str. 93). Ugovarjal jim je P. Marchal že l. 1892 in jih „na izboren način kritično ocenil“ (George Bohn, l. c. str. 93). Dovolim si opozoriti le na en slučaj Fabrovega modrovanja. O skarabeju pravi Fabre (II, str. 66), da je s svojo okroglo kepo rešil lep znanstven problem. Da se kepa kolikor moči malo izsuši, naj ima kolikor mogoče majhno površje. Vendar naj sprejme kolikor moči obilo hraniva za ličinko. „Katero telo ima ob najmanjšem površju največjo vsebino? To je krogla, pravi geometrija“. „Skarabej torej dela tako, kakor da so mu natanko znani zakoni o izhlapanju in zakoni geometrije“. Enako naj bi osa bila veččak v anatomiji in fiziologiji gosenic. Do takih nesprejemljivih skrajnosti zaide, kdor, četudi nehoti splošno pripisuje živalim človeško preudarnost. Novejša živalska psihologija — začetnik ji je Jacques Loeb (1888) — izsleduje nagonske pojave brez takih pred-sodkov. Že dosednji uspehi kažejo, da „ne bo več dolgo, in izraz „nagon“ izgine iz znanstvenega imenstva prav tako, kakor je izginil „horror vacui“ iz fizike in je zginila „vis vitalis“ iz fiziologije“ (Waxweiler, 1907). Sličnega mnenja je Bohn, ki pravi, da so nagoni skupki raznih elementarnih pojavov, beseda nagon pa ne velja za pojasnilo (l. c. str. 176). Še drug veččak, H. E. Ziegler, pravi: Nagoni se razlikujejo od odsevov (refleksov) le v tem, da so bolj sestavljeni pojavi, zlasti pa v tem, da ne povzročajo samo delovanja enega organa, nego vse živali (Begriff des Instinktes einst und jetzt 1910, str. 46). Ferd. Seidl.

Fr. Novak, Slovenska stenografija. Prvi del. Korespondenčno pismo. Tretja, bistveno neizpremenjena izdaja. V Ljubljani, 1916. Založila Katoliška bukvarna. V. 8°. (VI) + 39 str. teksta in 67 str. litografije. Cena nevez. knjigi 4 K 20 v.

Pred šestnajstimi leti je izšla Novakova učna knjiga slovenske stenografije v prvi izdaji; od tedaj si je priboril njegov sistem med nami splošno veljavo. Najlepši dokaz porabnosti tega dela je dejstvo, da je razmeroma v kratkem času bil potreben že tretji tatis, ki po svoji dovršeni tipografski in litografski opremi ne zaostaja prav nič za podobnimi najboljšimi učnimi knjigami drugih narodov. Stenografskega dela tokrat ni prireditelj sam avtografiral, ampak ga je brezhibno oskrbel češki stenografski strokovnjak K. Bláha v Pragi. Š — r.

Pedagoški letopis za leto 1915. XV. zvezek. Na svetlo daje Slovenska šolska matica v Ljubljani. Uredil H. Schreiner. Ljubljana, 1916. V. 8°. 94 str.

Kakor ves čas vojne, tako je tudi letos Slovenska šolska matica razposlala svojim članom le dve knjigi: zaključni snopič Bežkovega „Občnega vzgojeslovja z dušeslovnim uvodom“ in pa „Pedagoški letopis“. O prvi knjigi je Zvon že v letošnji junijski in julijski številki obširno poročal. V Letopisu je Jos. Schmoranz zbral podatke o aktivnem sodelovanju slovenskega učiteljstva pri svetovni vojni. Naravno, da ti podatki ne morejo biti popolni, pristno sliko bo možno podati šele po vojni; vendar je potrebno, da se znaša gradivo že sedaj. Seznam našteva 39 padlih in 52 odlikovancev izmed vrst našega učiteljstva. Ravnatelj H. Schreiner se je lotil važnega aktualnega vprašanja o mladinskem skrbstvu, oziroma mladinskih zavetiščih. Pisatelj razpravlja o razmerju in delokrogu šole in doma pri vzgoji otrok, o deških in mladinskih zavetiščih, o „selcih in stezosledcih“ ter o vojaški pripravi mladine in o domovinski vzgoji. Mnogo zdravih nasvetov tiči v tej razpravi, ki jih naj udeleži naši vzgojitelji in naše učne oblasti! — M. Pirč je sestavil skromno poročilce o delovanju Matice in imenik društvenikov, katerih je štela l. 1915 — 761.

J. Š.

Publikacije „Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti“ v Zagrebu za leto 1915. Matematično-prirodoslovni razred. — Prejeli smo drugo skupino knjižnih izdanj Jugoslovanske akademije za leto 1915. Poleg zastopnikov modroslovne in zgodovinske skupine so nam podali prirodoslovci in matematiki celo vrsto zanimivih razprav. — V Radu matematično-prirodoslovnega razreda (knjiga 210) prevladujejo spisi matematičnega značaja, ker so prirodoslovci dobili v „Istraživanjih“ svoje posebno glasilo. Razen petero matematičnih razprav prinaša Rad poročilo dr. Vere Rojc-Katušić „O reakciji thalli-soli sa sumporovodikom“, Dragutin Hirc pa nadaljuje svoja floristična izučavanja v istočnih krajih Istre; predmet podrobnega florističnega opisa je tokrat Učka gora in njena okolica.

V 8. zvezku „Prirodoslovnih istraživanj Hrvatske i Slavonije“ je zbral dr. V. Vouk podatke svojih dosedanjih raziskavanj toplic v sestavku „Biološka istraživanja termalnih voda Hrvatskoga Zagorja“. Poznavanje bioloških odnošajev v toplicah je vobče po naših deželah še nezadostno, dasiravno spada to poglavje med najzanimivejše odstavke biologije sploh. Vouk je preiskal več hrvatskih toplic, ki jih je v toplotnem in kemičnem oziru razvrstil v posamezne skupine. Biološko razlikuje, oziraje se na toplotno stopinjo, prave termalne formacije (modrikaste alge, nad 35° C) in termofilne (zelene alge, pod 35° C), oboje pa imenuje s skupnim nazivom makrotermalne, ker so vse prilagodene na konstantno višjo temperaturo. Izmed preiskanih so Stubičke, Varaždinske in Krapinske toplice vroče toplice (akroterme, 40–60° C) s tipično termalno floro modrikastih alg. Smrdeče in Sutinske toplice so gorke toplice (euterme, 30–40° C) s termalno in termofilno vegetacijo. Kremenaste alge se nahajajo sporadično v vseh toplicah. Topličica pri Gotalcu so hladne toplice (hlaroterme, 18–30° C) z običajno srednjetoplotno sladkovodno vegetacijo. V nadaljni razpravi je obelodanil Vouk skupno z J. Pevalskom „Prilog poznavanju bazidiomiceta sjeverne Hrvatske“, kjer našteje 196 vrst opretrosih gliv predvsem iz Zagorja, deloma pa tudi iz okolice Zagreba. Pevalek sam pa razpravlja „O biologiji i o geografskom rasprostanjenju alga u Sjevernoj Hrvatskoj“. V uvodu so podatki o dosedanjih raziskavanjih in o preiskanem ozemlju, v biološkem in sistematičnem delu pa obravnava okoli 200 doslej ugotovljenih vrst severne Hrvatske.

V Ljetopisu je priobčil dr. K. Gorjanović-Kramberger „Neke primjedbe o donjoj čeljusti Weimarskoga čovjeka“. L. 1914 so našli v kamnolomu Kämpfe pri Ehringsdoru v okolici Weimarja spodnjo čeljust pračloveka, ki jo je opisal Schwalbe (Anatom. Anzeiger v. Bardeleben 1914). Učeni hrvatski antropolog podaja k temu opisu nekatere opazke in primerjalne podatke s Krapinskim pračlovekom in potrdi Schwalbejevo odločitev, da spada weimarska spodnja čeljust k neanderlaskemu tipu, čeprav je vsled ozke čeljustnice najprimitivnejša.

Iz vješća (5. zvezek) prinašajo vsebinske posnetke navedenih razprav v francoskem in nemškem jeziku.

Dr. Gv. Sajovic.

Slovstveni zapiski

Prešernov servis. G. prošt v Tinjah na Spodnjem Koroškem, Gregor Einspieler, nečak Andreja Einspielerja, hrani tri posodice starega servisa: posodo za kavo, za mleko in za sladkor. Kakor se vidi na par mestih zgoraj ob robu, kjer so mali deli odkrušeni, so posode iz rdečega, prežganega ila, emajlirane pa fino jekleno-svetlo, da naredo vtis, kakor bi bile iz jekla. Ta servis je bil lastnina Prešernova. Po Prešernovi smrti ga je vzel brat, župnik Juri. Ko je ta 7. oktobra 1868, 63 let star umrl v Ovčji vasi pod Sv. Višarjami, je prešel v last Jurjevega sosedu, župnika Filipa Lobeja v Naborjetu († 24. maja 1899). Gregor Einspieler je v začetku osemdesetih let kaplanoval v Žabnicah pod Sv. Višarjami. Večkrat je prosil Lobeja, naj mu da servis. Pa mu ga nekoč res da, češ: „Za me nima tako velike vrednosti, za te je dragocenost.“ Omenjal je, da se je župnik Juri večkrat pritoževal: „Samo to je ostalo, skodelic je sestra vseh dvanajst ubila.“ Katera sestra, Urška ali Alenka, g. Einspieler ne ve. Lobe je tudi večkrat omenjal, da mu je Juri pravil: „Servis je dobil France od kranjskega mesta.“ Ali res od mesta samega ali od kakega društva ali kake posamezne rodbine, sedaj menda ne bo mogoče dognati. – Po vojski namerava g. prošt prepustiti te tri komade ali kakemu društvu v Ljubljani ali „Zgodovinskemu društvu za Koroško“, če bo imelo kake lastne prostore. Ko je gospod Einspieler servis dobil, je bil v eni posodici še listič, z nemško Lobejevo pisavo: „Aus dem Nachlasse des † Georg Preschern in Wolfsbach.“ Ta listič se je izgubil.

Ksaver Meško.

Še nenatisnjena Prešernova pesem. Č. g. Ksaver Meško je dobil slučajno v roke rokopis do zdaj še neznane, neobjavljene Prešernove pesmi: slavospev krasni in bogati Gorenjski, nje sinovom in dekletom. Poslal ga je Zvonovemu uredništvu v objavo, za kar mu izreka iskreno zahvalo. Rokopis, na 7 cm širokem in 16 cm visokem lističu, popisanem nekaj nad polovico, obsega teh-le petero tercijn:

Ozri se na snežnikov velikane,
ki jih najmlajši žarek zore zlate
Pozdravlja, kadar na iztoku vstane;

Dalč okrog poglej ravni bogate,
visokih žit na njih poglej valove,
njih reke breg, okrog zelene trate;

Poglej njih čvrste, bistrin glav sinove,
ki vnema v srcih se jim želja sveta,
obrnit' v čast domu vseli zgod osnove,

In zvestosrčna njih poglej dekleta,
lic rajski zor, oči poglej nebesa,
in sramečljivost, ki je var'h njih cveta;

obrnj na Slovence te — očesa,
kak ljubijo poštenost in pravico:
in v prsih ti veselje sree stresa!

mihi bi karija!
Plikovcu, ki je pričujoč
prepisal iz Prešernove
poslavitve Glasnikovemu —
sli na himanice naj prej
mešice; potem dr. Flebing
tako priporočal
prof. Flebinga, župn.
Klobovniku v m. n.
navoščil: če mi jst
— naj me obvesti.
Ja, jela ex = vredn.
"bržko ponovo za
traj gret"

Pismo Ksava
izga 23/1. 19

*Kaj to bi bila med ženstvom, to dr. Fran. Prešeren m. p.
omogućena z Fran. Rosenjakom — portarjem v Otoku?
Tista, koje vnuša, čba, dečka, je Prešerin pokastil
z znano petnico. Bila je ta sestra Neža veliko
stariša od Pavla. Po svoji ljubimosti, v resni*

Nekrologi

† **Franc Levec.** Dne 2. decembra je po dolgem trpljenju umrl Franc Levec, c. kr. dvorni svetnik in deželni šolski nadzornik v p., vitez reda železne krone III. vrste, častni meščan mesta Ljubljane ...

„Ljubljanski zvon“ žaluje za svojim prvim urednikom. Levec mu je ustvaril trdno podlago in mu določil smer v neposredno sedanost. Levčeve zasluge je dr. Prijatelj v svoji študiji o Janku Kersniku formuliral v krasnih besedah: „Vse, kar je slovenska Muza najboljšega producirala v tem obdobju, je izšlo v „Ljubljanskem zvonu“. Levec je bil mož prosvetljenega, uravnovešenega uma, finega estetičnega čuta in je razpolagal s posebno dovzetnim instinktom pri odkrivanju novih talentov, ki jih je umel v neprestanem pismenem kontaktu umno razvijati in voditi. O Janku Kersniku moramo direktno reči, da nam ga je podaril Levec ... Levec je storil prvi korak k revijalni obliki, v kateri sta seveda zavzela največ prostora ona dva predmeta, ki sta tvorila strokovno zanimanje urednika samega: jezik in literatura. Kar se prvega tiče, se mora reči, da nam je Levčev „Zvon“ najtrdnjeje zasidral naš literarni jezik. Zanimanje za literarno zgodovino kot znanost pa je Levec pri nas naravnost ustvaril. Nihče ni bil bolj poklican v to. Franc Levec temelji kakor noben drugi Slovenec v osrčju našega plemenca, njemu je znan vsak kulturni utrip našega naroda. Oni naš prvi preiskovatelj je, ki je premeril vso puščavo naše kulturne preteklosti, z ljubeznijo odkrivajoč vsako najmanjšo oazo, ki je osamljeno ozelenela. Levec je živa kronika slovenske kulture. Ljubezen za domačo književnost je on vzbudil med Slovenci, opozarjajoč v brezštevilnih nočih v „Zvonu“ na posamezne dragocene utripljaje slovenske psihe, na ta način oživljajoč vse kali slovenskega duha, iz katerih bi mogel nekoč nastati krepak slovenski kulturni organizem.“

Trajne so Levčeve zasluge za „Slovensko matico“. Petindvajset let je bil njen odbornik, skoro dvajset let je načeloval književnemu odseku in štirinajst let je kot predsednik uspešno vodil našo prvo književno organizacijo. Levec je preosnoval njen „Letopis“; z njim je pokazal, koliko morejo slovenski pisatelji svojega, izvirnega ustvariti v raznovrstnih strokah človeškega znanja. Letopis se je prelevil v Zbornik, nastale so nove knjižnice: Zabavna in Knezova, Prevodi iz svetovne književnosti; osnovala se je važna publikacija „Slovenska zemlja“, Štrekelj je dvignil bogate zaklade naše narodne pesmi, Glaser je napisal našo slovstveno zgodovino. Tako je Levec skrbel, da je bilo delovanje Matice vedno v tesni zvezi z idealnimi težnjami po splošnem napredku in vsestranskem razvoju naše književnosti. — Podal nam je v kritičnih izdajah Jurčiča, Erjavca, Levstika, Valjavca. Skoro nedogledna je vrsta Levčevih krasnih literarnih esejev, prepletenih z bogatimi spomini, ki bi zbrani v knjigi šele pokazali veličino njegovega petdesetletnega dela. Bil je več let predsednik Muzejskemu društvu za Kranjsko. Kot odličen učitelj slovenščine je znal v učencih vzbujati ljubezen do materinščine in slovstva. Ako kdo, je bil Levec poklican, da nam je uredil naš pravopis. Ljubil je šolstvo in učiteljstvo; njima je posvečal kot okrajni in deželni šolski nadzornik največjo skrb. — Z Levcem smo izgubili mnogostransko in nad vse delavnega kulturnega delavca!

† **Dvorni svet. Fr. Hubad.** Dan po smrti Fr. Levca mu je sledil na skrivnostni, nepovratni poti dne 3. decembra še Fran Hubad. Oba odlična pedagoga in neumorna delavca, ki sta korakala skupno v skupnem delu, iskrena prijatelja, sta si ostala zvesta tovariša tudi na razstanku življenja! V naši književnosti in javnosti Hubad sicer ne zapuša tako daleko vidnih sledov kakor Levec, vendar ostane njegovo očetovsko, neomahljivo delovanje kot ravnatelj ljubljanskega učiteljskega in kot nadzornik kranjskih srednjih šol hvaležnemu učitelstvu v neizbrisnem spominu.

Fr. Hubad se je rodil 28. jan. 1849 na Skaručini. Tri gimnazijske razrede je dovršil v Trstu, ostale pa v Ljubljani, kjer je bil ves čas med prvimi. Po odlični maturi (1868) je slušal na graški modroslovni fakulteti klasično filologijo in pri Kreku slavistiko. Prvo njegovo službovanje je bilo na ptujski nižji gimnaziji (1875 do 1884); nato je bil profesor na prvi drž. gimnaziji v Gradcu, odkoder so ga l. 1891 poklicali za referenta v naučno ministrstvo. Na izrecno željo ministrstva je prevzel l. 1894 ravnateljstvo učiteljskega v Ljubljani, ki ga je (1901) zamenjal z deželnim šolskim nadzorništvom. Za svoje zaslužno delovanje je bil l. 1909 odlikovan z viteškim redom železne krone, l. 1912 je postal dvorni svetnik in predlanski je stopil v pokoj. Zadnja leta je bil izredno delaven predsednik „Glasbene matice“, ki je spravil ves njen arhiv in njene upravne zadeve v najvzornejši red in pregled.

Hubadovo znanstveno delovanje obsega skoro izključno vprašanja iz slovenskega narodopisja, za katero mu je vzbudil zanimanje prof. Gr. Krek. V „Letopisu matice slovenske“ za l. 1877 je objavil po Bogiščiču črtico o prisegi na Črni gori in o „Soku“. Obe razpravi in podobne članke etnografske vsebine je priobčil tudi v nemških revijah „Globus“, „Ausland“ in dr. V matičnih „Letopisih“ je tolmačil razne slovanske običaje, kakor so Slava in Jurjev dan pri Srbih (1877); Spomlad in odnošaji smrti (1878); Gostoljubnost v Slovanih; Božja sodba (1879); Božič pri Srbih; Svatovski običaji pri Bolgarjih (1880); Zidanje novega doma (1881). Peslovenil je Jozafata Ohryzkega spis o Slovanih v Andaluziji (1878), kakor se je tudi zanimal za slovanske naselbine v neapolski provinci Molise (Kres 1884, 213). — Na podlagi korespondence med vojvodo Krištofom Wirttembergom in P. P. Vergerijem je opisal sodelovanje Vergerijevo pri Trubarjevem prelaganju sv. pisma. V „Keisu“ je med drugim priobčil „Pravljico o Edipu v slovanski obliki“ (1881) in „Nemško pesem o Hildebrandu in njenih sestrah slovanskih“; oba članka je sprejel Sket v slov. čitanko za 5. in 6. razred. Občudovanje in navdušenje za svojega učitelja slavistike prekipeva iz obširnega poročila o drugi izdaji Krekove „Einleitung in die slav. Literaturgeschichte“ (Lj. zvon 1887). Bil je tudi sotrudnik znane publikacije „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“. — Prvemu delavcu na polju slovenske matematike, prof. Jos. Celestini, je napisal daljši nekrolog (Lj. zvon 1912, 677). — Skoro pred tremi desetletji je obogatil naše tedanje skromno mladinsko književnost s tremi zvezki „Pripovedk“; za „Knjižnico Družbe sv. Cirila in Metoda“ je sestavil dva prigodna spisa v spomin 40-letnice in 50-letnice vlade Franca Jožefa I. in slovanski mladini je poklonil dva snopiča „Junakov“. Z ravnateljem Schreinerjem je oskrbel ljudskošolska berila. Kot spretnega in vestnega slovnika se je pokazal s prireditvijo tretjega in četrtega natisa Janežičevega slovensko-nemškega slovarja; z njim nam je podal poleg Pleteršnikovega monumentalnega dela naš najboljši ročni slovar. — Naj ostane kremenitemu značaju ohranjen med Slovenci časten in trajen spomin!

J. Kapistran.

Ko sem prepovedno izvedel za Fr. Hubadovo smrt, bil sem na dv. dvorcu Hubadovemu pokopani. Prijateljevali smo si vsi trije. Moji moji roki pa so bili Hubadovi „Junaki“ — Dr. G. G. G. — Dali smo mu je malo od slovarstva.

† **Dr. Franc Megušar.** Že itak redke vrste slovenskih znanstvenikov se v poslednji dobi krčijo z neobičajno naglico. Smrt izbira neprestano iz njih srede žrtve doma in na prostranih bojnih poljanah. Meseca septembra je žrtvoval na bojnem polju domovini svoje življenje slovenski prirodopisec dr. Franc Megušar, ki si je s svojim vztrajnim delovanjem pridobil ugledno ime v znanstvenih krogih. Rojen je bil na Gorenjskem v Kamni gorici leta 1876, ljudsko šolo je obiskoval deloma v domačem kraju, deloma v bližnji Radovljici. Gimnazijske študije z maturo je dovilil l. 1897 na l. drž. gimnaziji v Ljubljani; nato se je podal na dunajsko vseučilišče. Ondi se je na modroslovni fakulteti posvetil prirodopisni vedi z izredno ljubeznijo. Še za časa svojih študij je postal (l. 1904) asistent na biološkem preskuševališču na Dunaju, kjer je uspešno deloval do l. 1913. Pri opazovanju in eksperimentiranju je stal dr. Megušar na zelo rigoroznem stališču, zategadelj je prišel v nasprotje z drugim asistentom na zavodu. Posledica tega spora je bil dr. Megušarjev izstop iz biološkega opazovališča. Laboratorij si je priredil v svojem privatnem stanovanju. 1. januarja 1915 je sprejel mesto na Kmetiškem kemičnem preskuševališču v Gorici, kjer je prevzel biološki oddelek. Z veseljem je pričel z delom v svojem novem delokrogu, ki mu je omogočil nadaljevati eksperimentalno biološke študije. Spomladi 1915 je bil potrjen k vojakom. Bil je sprejet v častniško šolo, iz katere je odriinil kot kadet na bojno polje. Meseca avgusta 1916 mu je v boju na Poljskem strel skozi glavo uničil nadežno življenje.

Megušar je bil zastopnik eksperimentalno biološke smeri prirodopisnega raziskavanja. Z izredno trudaljubivostjo je napravljval in proučeval mnogoštevilne poskuse in je o svojih lepih uspehih poročal v znanstvenih revijah in na raznih zborovanjih. — Svoje razprave je priobčeval predvsem v Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen (1906, 1907, 1910, 1912), Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft (1909), Zeitschrift f. biolog. Technik u. Methodik (1909, 1913) in Centralblatt f. Physiologie (1907/8). Jeseni 1912 je preiskal s posebno podporo cesarske akademije znanosti na Dunaju ekologijo jamskega živalstva številnih podzemskih jam na Kranjskem. Razpravo, ki poroča o uspehih tega raziskavanja, je priobčil v Carnioli l. 1914. Za časa bivanja v Gorici je napisal tudi v slovenskem jeziku nekaj prirodopisnih gospodarskih sestavkov v „Primorskem gospodarju“.

S svojim resnim znanstvenim stremljenjem in uspešnim delom se je dr. Megušar uveljavil v znanstvenem svetu. Bil je v trajnem stiku z domačimi in inozemskimi znanstveniki, ki so priznavali njegovo delovanje. Rajniki je bil skromen in tih in zaradi tega doma znan večidel le ožjemu krogu svojih znancev in strokovnih tovarišev. V svojem plemenitem idealizmu do vede je vselej zapostavil osebnost in osebne komoditete znanstvenim zahtevam, kadar so razmere tako zahtevale. Časten mu spomin!

Dr. Gu. Sajovic.

Nekoliko me je pozdravil na jesenišču. Bil je karol Flinterlohner, zelo skromen gimnazijec. Ja sta mi oba narevala, da bi se jazoval nenavado mvalajno. mojih najlepših pisem je svetnik Flinterlohnerjevo ob 50. častel ga zrak njegove zhalmo.

Ob sklepu 36. letnika.

S to številko odlagam uredništvo „Ljubljanskega zvona“. Vsem, ki ste mi bili v teh sedmih letih vrli sotrudniki, da je mogel ostati Zvon zvest svojim tradicijam, iskrena zahvala! S posebno hvaležnostjo se moramo spomniti „Narodne tiskarne“, Zvonove založnice, ki je s svojo nesebično požrtvovalnostjo omogočila obstoj lista tudi v teh težkih časih. — Bodi Zvonu usojena milejša bodočnost!

Dr. J. Šlebinger.

Pred novim letnikom „Ljubljanskega zvona“.

S prihodnjim letom prevzamem podpisani uredništvo „Ljubljanskega zvona“ in prosim najvljudneje vse slovenske pisatelje, naj me blagovoljno podpirajo s svojim peresom. Ako kedaj, je dandanes potreba, da naša duševnost ne zastane in ne osiromaši, nego se krepko nadaljuje in razvija. Dandanes, ko je malone vse drugo delo izpodvezano, se moramo zavedati pisatelji, kar nas je ostalo še doma, svoje svete dolžnosti: hraniti živo tradicijo prejšnjih pokolenj, vzdrževati duševno enovitost svojega naroda ter mu vstvarjati za bodočnost kulturne vrednote, ki sem prepričan, da so silna gibála tudi vsem delu navzven. Zakaj resna umetnost, resna literatura je bila in bo vedno v zvezi z življenjem in dobo, zajema — zavedno ali nezavedno — iz časa in njegovih zahtev ter se ne meni niti za blazirano (če napak umevano) geslo „l'art pour l'art“ niti za filostrožno tendenčnost ali bornirano utilitarnost. Čutim, da stopamo v novo fazo razvoja. Ali ji bomo kos, vsi, i pisatelji i občinstvo? Ali smo sposobni, s strunnim stremljenjem izdajati list, v katerem naj se kristalijo težnje, smeri in cilji celokupne psihe? Potem bi se nam odprla pot do harmonične kulture.

Pri pisateljih, ki sem jih povabil k sodelovanju, sem našel brez izjeme tako prijazen in živahen odziv, da se mi bližanje k zgoraj očitnemu cilju ne zdi nemogoče. Vsem nisem utegnil pisati; oprostite: smatrajte se povabljeni s temi vrsticami vsi, ki se čutite poklicane, vsi, ki nam imate kaj povedati.

Priporočam se vsem, ki so dobre volje!

V Ljubljani, dne 18. decembra 1916.

Dalmatinova ulica 1.

Oton Župančič.

Kmetska posojilnica ljubljanske okolice

registrovana zadruga z neomejeno zavezo v Ljubljani

:: obrestuje hranilne vloge po čistih ::

4 1/2 %

brez odbitka rentnega davka, katerega
plačuje posojilnica sama za svoje vložnike.

Posojilnica posojuje svoj denar na varna
kmečka posestva, radi tega je tudi ves
denar pri njej popolnoma varno naložen.

Gospodarstvo posojilnice vodijo gg.:

Ivan Knez, veletržec in velepos. v Ljubljani.
Andrej Šarabon, veletržec in pos. v Ljubljani.
Josip Lenče, veletržec in posestnik v Ljubljani,
Ivan Mejač, veletržec v Ljubljani,
Anton Pogačnik, posestnik v Spodnji Šiški,
Franc Jarc, posestnik v Medvodah,
Avgust Jenko, posestnik v Ljubljani,
Alojzij Vodnik, kamnosek in pos. v Ljubljani.

Rezervni zaklad nad K 900.000.—.
Hranilne vloge nad K 20,000.000.

:: :: Ustanovljeno leta 1881. :: ::

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

:: Ljubljana, Prešernova ulica št. 3. ::

Koncem leta 1915 je imela vlog . . . „ **48,500.000—**

Rezervnega zaklada . . . „ **1,330.000—**

:: Sprejema vloge vsak delavnik. ::

Hranilnica je **pupillarno varna** in stoji pod kontrolo **c. kr. deželne vlade**. Za varčevanje ima vpeljane lične

domače hranilnike.

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti **5%**, izven Kranjske pa proti **5¹/₄%** obrestim in proti najmanj **1%** oziroma **³/₄%** odplačevanju na dolg.

Narodna knjigarna v Ljubljani

priporoča sledeče knjige:

Atila v Emoni. Romanca. Napisal Ant. Aškerc. Cena broš. 1 K 40 v, vez. 2 K 40 v, s pošto 10 v več.

Brodkovski odvetnik. Roman. Češki spisal V. Beneš-Šumavskyi. Cena broš. 1 K 50 vn., vez. 2 K. 50 vin., s pošto 20 vin. več.

Čez trnje do sreče. Roman. Spisal F. Senčar. Cena broš. 1 K 20 vin., vez. 2 K 20 vin., s pošto 20 vin. več.

Greh in smeh. Zabeljene in osoljene kratkočasnice. Zbral Tinček Hudaklin. Cena 1 K, s pošto 10 v več.

Gospod Žabar. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 80 v, s pošto 10 v več.

Narodni kataster Koroške. Spisal Ante Beg. Cena 60 v, s pošto 70 v.

Gospod Bucek. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 70 v, s pošto 10 v več.

Kralj Matjaž. Zgodovinski roman. Spisal Fran Remec. Cena broš. 2 K, vez. 3 K, s pošto 20 v več.

Lepi striček. (Bel-ami.) Roman. Francoski spisal Guy de Maupassant, prevel Oton Zupančič. Cena broš. 3 K 50 v, vez. 4 K 70 v, s pošto 20 v več.

Ljubezen in junaštva strahopetnega praporščaka. Zgodovinska povest. Cena broš. 80 v, vez. 1 K 60 v, s pošto 10 v več.

Rienzi zadnji tribunov. Zgodovinski roman v dveh delih. Spisal Edward Lytton-Bulwer. Cena 4 K, vez. 5 K 20, s pošto 20 v več.